

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

CÜMLEDEKİ İŞLEVLERİ AÇISINDAN ARAP
DİLİNDE İSM-İ MEVSÛLLER VE KURÂN-I
KERİM'DE KULLANIMI

MEHMET BALCIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN –2012

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**CÜMLEDEKİ İŞLEVLERİ AÇISINDAN ARAP
DİLİNDE İSM-İ MEVSÛLLER VE KURÂN-I
KERİM'DE KULLANIMI**

DANIŞMAN: Doç.Dr. M.Akif ÖZDOĞAN

MEHMET BALCIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN –2012**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**CÜMLEDEKİ İŞLEVLERİ AÇISINDAN ARAP
DİLİNDE İSM-İ MEVSÛLLER VE KURÂN-I
KERİM'DE KULLANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No:

**Bu Tez // Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

Doç.Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
DANIŞMAN

Yrd. Doç.Dr. Faruk ÇİFTÇİ
ÜYE

**Yrd. Doç.Dr. Hamza
KARAOĞLAN**
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç.Dr. Murat KARABULUT
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CÜMLEDEKİ İŞLEVLERİ AÇISINDAN ARAP
DİLİNDE İSM-İ MEVSÛLLER VE KURÂN-I
KERİM'DE KULLANIMI

Yıl : 2012, Sayfa: VI + 64

Jüri : Doç. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN (Başkan)

: Yrd. Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ (Üye)

: Yrd. Doç. Dr. Hamza KARAOĞLAN (Üye)

Dil, insanların duygu ve düşüncelerini paylaşabilmeleri için çok önemli bir araçtır. Tarihin ilk dönemlerinden beri bu aracın insanlar tarafından bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla dil, insan için vazgeçilmez bir olgudur.

Biz bu çalışmamızda, diller hakkında genel bir inceleme yapmaktan ziyade Arap dili, özellikle de Arap dilindeki edatlardan ism-i mevsûller üzerinde duracağız. Türkçedeki ilgi zamirlerine karşılık gelen bu edatlar, Arapçada önemli bir yer tutmakta olup cümle içerisinde bir öge olmanın yanında, cümleye kattıkları anlam açısından da dikkat çekici bir durum arz etmektedir. Hemen hemen her konuda olduğu gibi bu edatlar hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. İsm-i mevsûllerin sayıları, nerede ve hangi şekillerde kullanıldıkları ve cümleye kattıkları anlamlar başta olmak üzere birçok yönleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Gramer, Mevsûl, Arap Dili, Zamir.

DEPARTMENT OF ISLAMIC SCIENCES
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM

ABSTRACT
MA THESIS

ISM MAWSULS IN THE ARABIC LANGUAGE
IN TERMS THEIR FUNCTIONS IN THE
SENTENCE AND THEIR USAGE IN THE
HOLY QURAN

MEHMET BALCIOĞLU

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
Year : 2012, Pages: VI + 64

Jury : Assoc. Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
: Assist. Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
: Assist. Prof. Dr. Hamza KARAOĞLAN

Language is a very important means for human beings to share their thoughts and feelings. It is known that this means has been used in one way or another by human beings since the first periods of history. Therefore, language is an inevitable fact for human beings.

In this study of ours, we are going to emphasize the Arabic language and especially ism mawsuls, a group of the prepositions in the Arabic language, rather than make a general review of languages. These prepositions, corresponding to the relative pronouns in Turkish, hold a significant place in Arabic and present a remarkable case in terms of the meaning they add to the sentence, in addition to being a component within the sentence. As with almost every issue, there are different views about ism mawsuls. There are different views about many aspects of these prepositions, especially their numbers, where and in which ways they are used, and the meanings that they add to the sentence.

Key Words: Language, Grammar, Mawsul, the Arabic Language, Pronoun.

ÖN SÖZ

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan çok önemli bir araçtır. Zira konuşma yeteneği, insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerdendir. Bu sayede insan duygu, düşünce, istek ve beklentilerini dile getirebilme imkânını elde etmektedir.

Her dilde olduğu gibi şüphesiz Arapçada da edatlar önemli bir yer tutmaktadır. Zira dillerde edatlar temel öğelerin fonksiyonlarını yerine getirmede büyük önem teşkil eder. Ayrıca duygu ve düşünceyi ifade ederken en sık başvurulan öğelerden biri edatlardır. Yer, zaman, durum ve şekil anlatılırken edatların kullanılması kaçınılmazdır. Bir şeyin anlatılması kadar nasıl anlatıldığı da önemlidir. İfadenin üslûbu, akıcılığı, belâgatı da anlamı etkileyen önemli unsurlardandır. İşte bu noktada edatlar devreye girmektedir.

Türkçede ilgi zamirleri, bağlama zamirleri, ortaçlar bazen de “-deki” ekiyle anılan yapı, Arapçada mevsuller adı ile anılmaktadır. İki dilin ortaçları incelendiğinde yalnızca işlevsel ve anlamsal benzerlik olduğu görülmekte, diğer taraftan aralarında yapısal hiçbir benzerlik olmadığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar mevsûller Türkçe ortaçlardaki ortaç eklerini karşılıyor görünse de anadili Türkçe olanlar için yeni bir öge olmaktadır. Çünkü mevsûller Arapçada ayrı bir kelime olup kişilere göre kullanımı değişmektedir. Türkçede ise sayısı bir hayli fazla olan yapım eklerinden bir kaçıdır.

Türkçede çok önemli bir yere sahip bağlama veya ilgi zamirleri, Arapçanın da çok önemli konularındandır. Bu çalışmamızda mevsûl kavramı kapsamı içerisinde ele alınan harf ve isim olan mevsûlleri, bunların özellikleri, birbirlerinin yerine kullanımı ve Arapçadaki önemini ele alacağız. Daha sonra da oldukça kapsamlı olan mevsûllerin Kurân-ı Kerim’deki kullanım sıklığını, biçimlerini, birbirilerinin yerine kullanımını ve teorideki mevsûllerle Kurân’daki mevsûllerin pratik kullanımını karşılaştıracamız.

Çalışmamızda ana hatlarıyla şu ana konular ele alınmıştır.

Mevsûllerin anlam alanı, mevsûllerin oluşumu ve cümle içindeki konumları, ism-i mevsûller, özellikleri ve Kurân’da kullanımı, harf-i mevsûller ve Kurân’da kullanımı, ism-i mevsûlle harf-i mevsûllerin karşılaştırılması, mevsûllerin kullanılış amaçları ve Kurân’a yansımaları.

Çalışmamın her aşamasında benden hiçbir yardımını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN’a, yine çalışma metodu ve kaynak temininde çok yardımlarını gördüğüm hocam Yrd. Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ’ye teşekkür ederim.

Mehmet BALCIOĞLU
HAZİRAN-2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
1.GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi	1
1.2. Araştırmada Takip Edilen Yöntem	2
1.3. Önceki Çalışmalar.....	2
1.4.Anahtar Kavramlar	2
1.4. Arap Diline Genel Bir Bakış ve Arapçada Gramer Çalışmaları.....	2
1.4.1. Arap Diline Genel Bir Bakış	3
1.4.2. Arapçada Gramer Çalışmaları	4
2.MEVSÜLLERİN ANLAM ALANI	6
2.1. Mevsûllerin Lügat Anlamı	6
2.2. Mevsûllerin Kavramsal Anlamı	7
2.2.1. Harf Olan Mevsûller	8
2.2.2. İsim Olan Mevsûller	8
2.2.2.1. Hâss İsm-i Mevsûller	9
2.2.2.2. Müşterek İsm-i Mevsûller	9
3. MEVSÜLLERİN OLUŞUMU VE CÜMLE İÇİNDEKİ KONUMU	10
3.1. Mevsûllerin Oluşumu	10
3.1.1. Sıla Cümlesi	10
3.1.2. Sıla Cümlesinin Hazfî	13
3.1.3. Âid Zamiri (Râbıt)	13
3.1.4. Âid Zamirinin Hazfî	15
3.2. Cümle İçindeki Konumları	16
3.2.1. İsm-i Mevsûllerin Fâil Olması	17
3.2.2. İsm-i Mevsûllerin Nâib-i Fâil Olması	17
3.2.3. İsm-i Mevsûllerin Mefûl Olması	17
3.2.4. İsm-i Mevsûllerin Mübteda Olması	17
3.2.5. İsm-i Mevsûllerin Haber Olması	17
3.2.6. İsm-i Mevsûllerin Sıfat Olması	17
3.2.7. İsm-i Mevsûllerin Müstesnâ Olması	18
3.2.8. İsm-i Mevsûllerin Münâda Konumunda Olması.....	18
3.2.9. İsm-i Mevsûllerin Muzafun İleyh Olması	18
4.İSM-İ MEVSÜLLERİN ÖZELLİKLERİ VE KURÂN'DA KULLANIMI	19
4.1. Hâss İsm-i Mevsûller	19
4.1.1. الذی İsm-i Mevsûlünün Özellikleri	19
4.1.1.1. الذي İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı	20
4.1.2. اللذین (الذین) İsm-i Mevsûlünün Özellikleri	21
4.1.2.1. اللذین (الذین) İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı	22

4.1.3. الذين İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	22
4.1.3.1. الذين İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	23
4.1.4. التي İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	25
4.1.4.1. التي İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	25
4.1.5. اللئین (اللئان) İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	26
4.1.5.1. اللئین (اللئان) İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	27
4.1.6. الی İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	27
4.1.6.1. الی İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	27
4.1.7. اللاتي ، اللاتي ، اللاتي ، اللاتي ، اللاتي İsm-i Mevsûllerinin Özellikler	27
4.1.7.1. Bu Mevsûllerin Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	27
4.2. Müşterek İsm-i Mevsûller	28
4.2.1. مَنْ İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	28
4.2.1.1. مَنْ İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	29
4.2.2. مَا İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	32
4.2.2.1. مَا İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	33
4.2.3. أَلْ İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	36
4.2.3.1. أَلْ İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	36
4.2.4. ذَا İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	37
4.2.4.1. ذَا İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	37
4.2.5. ذُو İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	38
4.2.5.1. ذُو İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	38
4.2.6. أَيُّ İsm-i Mevsûlünüün Özellikleri	38
4.2.6.1. أَيُّ İsm-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	39
4.2.7. ما لاسيما ،da Bulunan ما ،nın Mevsûl Olma Durumu	40
5. HARF-İ MEVSÛLLER	41
5.1. أن Masdar Harfinin Özellikleri	42
5.1.1. أن Masdar Harfinin, Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	43
5.2. أن Harf-i Mevsûlünüün Özellikleri	44
5.2.1. أن Harf-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	45
5.3. ما Harf-i Masdarının Özellikleri	45
5.3.1. ما Harf-i Masdarının Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	46
5.4. كي Harf-i Mevsûlünüün Özellikleri	46
5.4.1. كي Harf-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	47
5.5. لو Harf-i Mevsûlünüün Özellikleri	47
5.5.1. لو Harf-i Mevsûlünüün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı	48
6. İSM-İ MEVSÛLLERLE HARF-İ MEVSÛLLERİN KARŞILAŞTIRILMASI	49
7. MEVSÛLLERİN KULLANILIŞ AMAÇLARI VE KURÂN’A YANSIMASI	51
8. MEVSÛLLERLE İLGİLİ İRAB ÖRNEKLERİ.....	55
9. SONUÇ VE TARTIŞMA	60
KAYNAKLAR	62
ÖZ GEÇMİŞ.....	64

KISALTMALAR LİSTESİ

(a.s.)	: Aleyhisselâm
c.	: Cilt
(c.c)	: Celle Celâluhü
DİA	: Diyanet İşleri Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
(r.a.)	: Radiyallâhu Anh
(s.a.s.)	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
s.	: Sayfa
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri

1.GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

Bir dilin yazılıp konuşulabilmesi için o dilin kurallarının bilinmesi kaçınılmazdır. Bütün dillerde olduğu gibi Arapçada da yazı ve konuşma dilinde bazı kurallar bulunmaktadır. Bu nedenle biz de bu dilde bulunan edatlardan biri olan ism-i mevsûller üzerinde çalışmayı uygun bulduk. Türkçedeki ilgi zamirlerine karşılık gelebilecek bu edatlar, Arapçada önemli bir yer tutmaktadır.

Çalışmamızın önemli bir kısmı da bu edatların Kurân-ı Kerim’de kullanımıyla ilgilidir. İsm-i mevsûller, gramer açısından olduğu kadar mana olarak da Kurân-ı Kerim’e katkıda bulunmaktadır. Çalışmada her iki husus üzerinde durmaya gayret gösterdik.

İsm-i mevsûllerin Kurân-ı Kerim’deki kullanımına baktığımızda, bu edatların Arapçada kullanıldığı bütün şekilleriyle, Kurân’da da kullanıldığını görmekteyiz. Bazı mevsûllerin Kurân’da kullanılmadığını burada hatırlatmak isteriz.

Konuya birkaç örnek vermek istiyoruz:

وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنَّ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

“Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)dır. Kim Allah’ı sayıp O’na karşı gelmekten korunursa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.” (Talak, 65/4) Âyetteki اللّائِي ism-i mevsûlü belâgat açısından önemli bir hususa dikkatimizi çekmektedir. Allah (c.c.) kadınların özel durumlarını anlattığı bu âyette, kadınlar yerine onları gösteren ism-i mevsûl kullanarak onları bir bakıma korumuş oluyor. Yani adlarını zikretmeyerek onları bu konuda doğrudan muhatap etmemiş oluyor.

الَّذِي ism-i mevsûlü müfred için kullanılmasına rağmen Kurân’da cemi yerine de kullanılmıştır:

وَحُضِّنْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا

“Siz de o batağa dalanlar gibi daldınız...” (Tevbe, 6/69) âyetindeki الَّذِي mevsûlünü, İbn Hişâm, harf olarak kabul eder. (İbn Hişâm, 1979: I, 138)

1.2. Araştırmada Takip Edilen Yöntem

Söz konusu konulu çalışmamızda iki yöntem takip edeceğiz. Bu yöntemlerden birincisi, Artzamanlı (diachronic) yöntem. Bu yöntem tarihi süreç içerisinde konunun ve kavramların gelişim ve değişimini ele alır. Konumuzun kavramlarını tarihi süreç içerisinde ele alıp özelliklerini tespit edeceğiz. Çalışmamızda, kaynaklar bölümünde belirttiğimiz yazarlara ait Kurân-ı Kerim meallerinden de faydalanacağız. Ayrıca bu çalışmamızda karşılaştırma yöntemini de kullanacağız. Bu karşılaştırma, mevsûllerin

kendi aralarındaki lafız ve anlam farklılıkları ile Arap Dilindeki Mevsûllerin kullanım biçimleri ve anlam değişimlerini Kurân-ı Kerim metni üzerinde değerlendirme şeklinde olacaktır.

1.3. Önceki Çalışmalar

Mevsûllerle ilgili, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans öğrencisi Ayşe Alhamss tarafından 2006 yılında yapılmış “Arap Dili Ve Edebiyatında Mevsuller” isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Mevsûlleri klasik Arapça kaynaklardan faydalanarak işleyen çalışma; İsm-i mevsûl, harf-i mevsûl, âid, sıla cümlesi ve mevsûllerin cümle içindeki konumlarını incelemektedir. Son olarak bu çalışma mevsûllerin iraplarını da yapmıştır.

Doç. Dr. Emrullah İŞLER’e ait Nüsha Dergisinde yayınlanmış “Arapça ve Türkçede Ortaçlar –Karşıtsal Çözümleme-” isimli makale de konuyla ilgili bir başka çalışmadır. Bu çalışma mevsûlleri, Türkçede kendilerine karşılık gelen öğelerle karşılaştırma yaparak incelemektedir. Arapçaya yabancı insanların bu dili öğrenirken mevsûllerle ilgili karşılaşacakları zorlukları ve bunlara çözüm yollarını göstermeye çalışmaktadır.

Son olarak Ayşegül (Seymen) KOÇ’a ait “Arapça ve Türkçede Zamirler-Karşıtsal Çözümleme-” isimli Yüksek Lisans Tezi bulunmaktadır. Bu çalışma da konusu gereği mevsûllere değinmiştir. Türkçedeki zamirlerle Arapçadaki mevsûlleri (ilgi zamirlerini) karşılaştırarak incelemiştir. Bunların dışında bir çalışmaya rastlayamadık.

Biz bu çalışmamızda söz konusu çalışmalardan farklı olarak Arap Dilindeki Mevsûllerin farklı kullanım biçimlerini de ele alacağız. Ayrıca Kurân’daki mevsûllerin kullanım alanlarını Arapçadaki kullanımlarıyla karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz.

1.4. Anahtar Kavramlar

Âid: Sıla cümlesi içerisinde bulunan ve mevsûle delalet eden zamir.

Âkıl: İnsan için kullanılan bir kavramdır.

Gayr-ı Âkıl: İnsanın dışındaki varlıklar için kullanılan bir kavramdır.

Harf-i Mevsûl: Kendisini etkileyen âmile göre irab edilen ve sılasıyla birlikte masdar olan herflerdir.

İsm-i Mevsûl: Tek başına anlamı olmayıp, kendisinden sonra gelen cümle ile anlamı ortaya çıkan kelimelerdir.

Mevsûl: Bağlanan, bağlama edatı anlamına gelen bir kelimedir.

Râbit: Âidin diğer bir adı.

Sıla Cümlesi: Mevsûlden sonra gelen, içerisinde mevsûle dönen bir zamir bulunan cümledir.

Şibh-i Cümle: Zarf ve mecrûrundan veya harf-i cer ve mecrûrundan oluşan yan cümleciktir.

1.5. Arap Diline Genel Bir Bakış ve Arapçada Gramer Çalışmaları

Her dil insanların birbirleriyle anlaşmasına, duygu ve düşüncelerini ifade etmesine yardımcı olduğundan dolayı önemlidir. Bu anlamda diller arasında bir karşılaştırma yapmak çok doğru olmasa da, farklarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakılınca Arapçanın, Kurân'ın dili olması ve ifade gücünden dolayı bir adım önde olduğunu söyleme durumu söz konusu olabilir.

Arapçanın diğer dillerle çok rahat bir etkileşim içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bütün dillerde olduğu gibi diğer dilleri etkileme ve onlardan etkilenme Arapça için de söz konusudur. Bu kısa girişten sonra Arap Dilini genel olarak değerlendirip, bu dilde yapılan gramer çalışmaları üzerinde durabiliriz.

1.5.1. Arap Diline Genel Bir Bakış

Tarihin en eski dillerinden biri olan Arapça Sâmi dillerdendir. Sâmi dilleri doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu dillerin başlıcaları şunlardır: Arapça (Batı), Süryanice (Doğu), Babil dili (Doğu) ve Habeşçe (Batı). Arapçanın ne zamandan beri ayrı bir dil olduğu tam olarak bilinmemektedir. Sadece Arapça veya Arap dili denildiği zaman, umumiyetle klasik Arapça ve geniş mânasıyla da klasik Arapça ile birlikte onun bağlı olduğu veya ona bağlı olan lehçeler manzumesi kastedilir (Çetin, 1991: III, 282).

Bütün bu yönlerini de göz önünde bulundurarak Arapçayı şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Eski Arapça
2. Klasik Arapça
3. Orta Arapça
4. Modern Arapça
5. Mahalli Lehçeler (Çetin, 1991: III, 282-285).

Klasik Arapça, Kurân-ı Kerim, Hadis ve İslâm diniyle ilgili kaynakların dilidir. İslâmiyetten önce Arapça, sadece Arap yarımadasında kullanılan bir dil iken, günümüzde dünyanın birçok ülkesinde konuşulan ve yazılan bir dil konumundadır. Kurân-ı Kerim'in dili olması hasebiyle Arapça bugün, birçok ülkede öğrenilip kullanılmaktadır.

İslâmiyetten, dolayısıyla Kurân'dan önce Arabistan'da yaşayan Arap kabilelerinin kendilerine özgü lehçeleri bulunmaktaydı. Bu lehçeler arasında lafız ve biçim bakımından birtakım farklılıklar vardı. Bu lehçelerin en fâsih olanı Kureyş lehçesi idi (Çetin, 1991:III, 282). Kurân-ı Kerim de çoğunlukla bu lehçe ile nazil olmuştur.

Zamanla İslâm coğrafyasının genişlemesi, fetihler sonucu yeni milletlerin İslâmiyete girmesi, Arapçanın diğer dilleri etkilemesine ve kendisinin de diğer dillerden etkilenmesine sebep olmuştur.

Yakın akrabalığı olan bazı Sâmi diller bir yana bırakılırsa, Arapçaya, uzun tarihî seyri boyunca tesiri görülen dillerin belli başlıcaları arasında şunlar sayılabilir: Pehlevî ve daha sonraki şekliyle Farsça, Yunanca, Latince, Sanskritçe, Berberilerin dili, muhtelif Roman dilleri (bilhassa İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce) (Çetin, 1991: III, 284).

Arapçanın en çok alışverişte bulunduğu dillerden biri de Türkçedir. Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra, bütün tarihleri boyunca Araplarla, dolayısıyla Arapçayla içli-dışlı olmuşlardır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar devam etmiştir.

1.5.2. Arapçada Gramer Çalışmaları

Arapçanın ilk dönemlerinde harflerin noktaları ve harflerin okunmalarını sağlayan hareketler bulunmuyordu. Noktalama ve harekeleme işlemi, İslâmiyetten sonra Kurân-ı Kerim'in anlaşılması ve hatalardan korunması için başlatılmıştır.

Arapçanın kurallarının belirlenmesine ve korunmasına yönelik çalışmaları başlıca iki grupta toplamak mümkündür:

1. Nahiv ve Sarf ilimleri
2. Lügat ilmi (Çetin, 1991: III, 296).

Nahiv kelimesi başlangıçta, *morfoloji* (*kelime bilgis'sarf'*) ve sentaksı (dilbilgisi 'nahiv') da içine alan gramer karşılığı olarak kullanılıyordu. Ancak çok kısa bir süre sonra *morfoloji*, sarf adıyla ayrı bir ihtisas sahası haline gelince, nahiv daha çok sentaks yerine kullanılmaya başlandı (Çetin, 1991: III, 296).

Bu duruma göre *nahiv*, kelimelerin cümle içerisindeki yeri yani irabıyla ilgili bir ilim dalı, *sarf* ise kelimelerin şekilleriyle ilgili bir ilim dalı durumundadır.

Arap dilindeki nahiv çalışmalarının başlangıcıyla ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan biri de Hz. Ali'nin (r.a) verdiği talimat üzerine ve onun gösterdiği yönde Ebü'l-Esved'in kısa bir taslak hazırladığı görüşüdür (Çetin, 1991: III, 296).

Arap dilinde nahiv ve sarf (gramer) çalışmaları, hicrî ilk yüzyılın başlarında kurulan iki şehirden önce Basra sonra Kûfe'de başlamıştır. Her iki ekolün çalışma sistemi de birbirine benzemekle birlikte aralarında ciddi farklılıklar bulunuyordu. Basralılar, daha titiz bir çalışma yöntemi uygularken Kûfeliler, buna karşılık daha esnek bir yol benimsemekteydi (Çetin, 1991: III, 297).

Her iki mektebe ait önemli ve çok değerli dil bilimciler yetişmiştir. Nahiv ilmine dair ilk kitabın yazarı kabul edilen Abdullah b. Ebi İshak (v. 127/745) Basralı dilcilerdendir.

Basralı dilciler arasında bu âlimden sonra şu kişileri de saymak mümkündür: Sibeveyhî (v. 180/796); İsa b. Ömer es-Sekafî (v. 194/811); İbnü's-Serrâc (v. 316/929); ez- Zeccâcî (v. 337/949).

Kûfe mektebi ise er-Ruâsî (v. 187/803) ile başlamaktadır. Daha sonra şu âlimleri zikretmek mümkündür: el-Kisâî (v. 189/805); Onun talebesi ve bu mektebin en büyük siması olan el-Ferrâ (207/823); Sa'leb (v. 291/904).

Bu iki büyük mektepten sonra Bağdat, Endülüs ve Mısır'da da Arap dili alanında çalışmalar yapılmış ve oralarda da bu sahada büyük dil âlimleri yetişmiştir. Bağdatta Ebu Ali el-Farisî (v. 377/499); İbn Cinnî (v. 392/1001); Endülüste, Cûdi b. Osman el-Mevrûrî (v. 198/313) ve Ebu Hayyân en-Nahvî (v. 745/1344); Mısırda ise Vellad (v. 263/876); İbn Hişâm (v. 761/1360) ve İbn Hâcib (v. 646/1249).

Lügat alanındaki çalışmalar da nahiv ve sarf ilimlerinde olduğu gibi Kurân ve hadislerin doğru öğrenilmesi ve korunması maksatlı başlatılmıştır. Bu sahada sistematik olarak tertip edilen ilk lügatın el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (v. 175/791)'e ait olan ve alfabetik olarak hazırlanan "Kitâbü'l-Ayn" olduğunu söyleyebiliriz. Lügat çalışmalarına örnek olarak el-Cevherî'nin "es-Sıhâh" ve İbn Manzûr'un "Lisânü'l-Arab" isimli eserlerini gösterebiliriz.

Dilde gramer konuları önemli yer tutmaktadır. Çünkü insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmesi kadar bunu nasıl yaptığı da önemlidir. İfadede kelimeler kadar kelimelerin dizilişi de anlamı tamamlayan önemli bir unsurdur.

Mevsûllerin Arapçada dikkat çekici bir yönü bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda mevsûlleri her yönüyle incelemeye çalışacağız. Kelime ve kavramsal anlamları, cümle içindeki konumları, çeşitleri, farklı kullanımları, son olarak Kurân-ı Kerim'de kullanımları ve Kurân'a olan katkıları üzerinde durmaya çalışacağız.

Arapça ve bu dildeki sarf ve nahiv çalışmaları hakkında verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra çalışma konumuz olan mevsûlleri incelemeye geçebiliriz.

2.MEVSÜLLERİN ANLAM ALANI

2.1. Mevsûllerin Lügat Anlamı

Mevsûl kelimesi; sülasi ikinci baktan olan **وَصَلَ** fiilinden türetilmiş, ism-i mefûl olup bağlanan, bağlama edatı anlamına gelmektedir. **وَصَلَ** fiilinin masdarı **وَصَلٌ** ve **صِلَةٌ** şeklinde gelmektedir. **وَصَلَ** fiilinin masdarları arasında **صِلَةٌ** şekli de kullanılmaktadır. Bazı bilginler de **صِلَةٌ** masdarındaki dammenin, **وَصَلَةٌ** kelimesindeki hazfedilen **وَ** harfinin dammesi olduğunu söylemektedirler. (İbn Manzûr, 1987: 726)

Vasl kelimesi lügatlerde fasl ve vaslın zıttı olarak kabul edilir. Lügatlerde vasl kelimesinin şu anlamlarda kullanıldığını görmek mümkündür:

1) Bir araya getirmek, birleştirmek, bir şeyi başka bir şeye bağlamak. Fiilin asıl anlamı budur ve bu anlamıyla **جَمَعَ** ve **لَمَّ** fiilleriyle eş anlamlıdır.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ

“Ancak aranızda andlaşma bulunan bir topluma sığınanlar (katılanlar) hariç.” (Nisa, 4/90) âyetinde vasl kelimesi, birleştirmek, bir şeyi bir birine bağlamak anlamında kullanılmıştır.

2) İhsanda bulunmak ve hediye vermek anlamlarına da gelir. Bu durumda kelime **هَبَةٌ** ile aynı anlamda **أَعْطَى** ve **بَرَّ** fiilleriyle de eş anlamlı olmuş olur.

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ ، وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ ، فَلْيَصِلْ رَحِمَةً .

“Geçim imkânlarının genişlemesini ve ömrünün uzun olmasını isteyen, akrabalık bağlarını gözetsin” (Müslim, 1988: 24).

3) Bir yere ulaşmak, bir yere varmak, son noktaya ulaşmak. Bu anlamda **إِلَى** harfi ceriyle kullanılır ve **بَلَغَ** , **بَلَغَ** fiilleriyle eş anlamlı olur.

فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

“Ortakları için ayrılan Allah’a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan, ortaklarına ulaşıyor. Ne kötü hüküm veriyorlar!” (Enam, 6/136)

4) Acımak, şefkat etmek ve merhametli olmak anlamlarına da gelmektedir. Bu durumda **رَحِمَ** , **عَظَفَ** fiilleriyle eş anlamlı olmaktadır.

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحِمَةً...

“Allah’a ve âhiret gününe inananlar akrabalık bağlarını gözetsinler.” (Nevevî, 1990: 248).

Bu anlamda **صِلَةُ الرَّحِمِ** tabiri de, akraba ile bağlılığı devam ettirmeyi, onlara iyilik etmeyi ve onları görüp gözetmeyi ifade etmektedir.

İbn Esir, ikinci ve dördüncü maddede zikredilen hadîs-i şeriflerdeki **فَلْيَصِلْ رَحِمَةً** ifadesinin **صِلَةُ الرَّحِمِ** anlamında kullanıldığını, bunun da, akrabalara iyilikte bulunmaktan kinâyeye olduğunu söylemektedir. Bunun zıddı da **قَطَعَ الرَّحِمِ** ifadesidir ki yakınlarla irtibatı kesmek anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1987: 11, 726).

2.2. Mevsûllerin Kavramsal Anlamı

İsm-i mevsûl; tek başına anlamı olmayıp, kendisinden sonra gelen cümle ile anlamı ortaya çıkan kelimelere denir (Abbâs Hasan, 1973: I, 341).

İsm-i mevsûllerin tek başlarına anlamları olmadığı halde, cümlede ilişki halinde bulunduğu isimlerin dilbilgisel rollerine (fail, meful, vs.) uygun olarak ‘-en/-an; -dığı/-diği; -anı/,eni; -ana/-ene; -andan/-enden’ gibi değişik anlamsal katkılarda bulunurlar (Koç, 2006: 37).

İsm-i mevsûl (ortaç / ilgi zamiri), kapalı (mübhem) bir isim olup daima kendisiyle açıklanmak istenen fiil, isim veya şibh cümleye ihtiyaç duyar. Bu cümlelere sıla cümlesi denir (Abbâs Hasan, 1973: I, 341).

Arapçada ortaç tek bir kelimedenden oluşmamaktadır. Aksine, Türkçede ilgi zamiri diye isimlendirebileceğimiz الاسم الموصل وال (mevsûl) ve kendisinden önce gelen ismin niteleyeni olan جملة الصلة ayrıca bu cümlede bulunan nitelenen isimle ilgili olan gizli veya açık zamir, Arapçanın ortaçlarını oluştururlar. Şu halde ortaç terimi, Arapçada (عائد) +جملة الصلة موصول yapısından oluşmaktadır (İşler, 2002: 100).

Ortaçları fiillerle karıştırmamak gerekir. Fiil, her zaman cümlenin sonunda gelir. Hâlbuki ortaç, bir addan önce gelir ve ad öbeğinin ikinci derecede bir ögesi olur (İşler, 2002: 102). Bu duruma örnek verecek olursak:

أَيْنَ الرَّجُلِ الَّذِي كَانَ يَجْلِسُ هُنَا قَبْلَ قَلِيلٍ؟

“Az önce burada oturan adam nerede?”

İsm-i mevsûlün daha genel tarifini ise şu ifadede görmek mümkündür; Kendisinden sonra gelen bir şey aracılığıyla bir manaya delalet eden bir edattır. Kendisinden sonra gelen cümleye de “Sılatu’l-Mevsûl” denir (el-Galâyinî, 2003: 23).

Türkçede bağlama zamirleri, ortaçlar ve bazen “-deki” ekiyle ifade edilen yapılar, Arapçada ismi mevsûllerle karşılanır (Koç, 2006: 82).

İki dilin ortaçları incelendiğinde yalnızca işlevsel ve anlamsal benzerlik olduğu görülmekte, diğer taraftan aralarında yapısal hiçbir benzerlik olmadığı dikkat çekmektedir (İşler, 2002: 106).

Sıla cümlesi ise; fiil cümlesi, isim cümlesi, mekân ve zaman manası içeren zarf, câr-mecrûr ile ism-i fail ve ism-i meful gibi sıfat fiilden meydana gelir (İbn Akîl, 1980: I, 137). Bunlardan fiil ve isim cümlesi, direkt cümle kapsamında; diğerleri ise yan cümle olma özelliğiyle dolaylı cümle konumundadır.

Bu durumların hepsini birer örnekle anlatmaya çalışalım:

فَرِحَ الَّذِي نَجَحَ.

“ *Başaran sevindi.* ” Bu cümlede sıla cümlesi fiil cümlesi olup âid zamiri, نَجَحَ fiilinin müstetir fâili durumunda olan هُوَ zamiridir. Sıla cümlesi konumunda bulunan fiil cümlesinin ise irabta mahalli yoktur.

إِخْتَرَ مَا هُوَ أَجْمَلٌ.

“ *Güzel olanını seç.* ” Bu cümlede ise sıla cümlesi isim cümlesi durumundadır. Sıla cümlesinin irabta mahalli yoktur.

سَلَّمْتُ عَلَى الَّذِينَ جَاؤُوا.

“ *Gelenlere selam verdim* ” cümlesi, sılanın câr-mecrûr olmasına örnektir. جَاؤُوا fiilindeki وَ harfi âid zamiridir. Gene sıla cümlesinin irabta mahalli yoktur.

Bir örnekte اَلْ mevsûlü için verelim:

لَسْتُ بِالْجَادِدِ فَضْلَكُمْ.

“ *İyiliğinizi inkâr edecek değilim.* ” cümlesindeki الْجَادِدِ ism-i fâilindeki اَلْ ism-i mevsûl olup, ism-i fâilin zamiri olan müstetir هُوَ âid zamiridir. اَلْ'ın ism-i mevsûl olabilmesi için müştak isimlerin (ism-i fâil, ism-i mefûl gibi) başında olması gerekir.

Mevsûller harf ve isim olmak üzere iki kısma ayrılır.

2.2.1. Harf Olan Mevsûller

Harf-i mevsûller beş tanedir: (İbn Akîl, 1980: I, 140).

أَنَّ	أَنَّ	مَا	كَيْ	لَوْ
-------	-------	-----	------	------

Harf-i mevsûl; “Sılasıyla beraber masdar olarak açıklanan harflere harf-i mevsûl” denir (İbn Hişâm, 1979: I, 97).

Harf-i mevsûller *marife* olarak kabul edilmezken ism-i mevsûller *marife* kabul edilir.

Hem ism-i mevsûller ve hem de harf-i mevsûller sıla cümlesine ihtiyaç duyarlar. Ancak ism-i mevsûller, aynı zamanda âide ihtiyaç duyarken harf-i mevsûller âide ihtiyaç duymazlar (el-Murâdî, 2008: I, 417).

İsm-i mevsûllerden “ الَّذِي ” ism-i mevsûlunu, harf olarak kabul eden âlimler de vardır. Çoğunluk tarafından isim olarak kabul edilmesine rağmen nadir de olsa harf olarak kabul edildiği olmuştur (İbn Hişâm, 1979: I, 137-139).

2.2.2. İsim Olan Mevsûller

İsm-i mevsûl; tek başına anlamı olmayıp, kendisinden sonra gelen cümle ile anlamı ortaya çıkan isimlere denir (Abbâs Hasan, 1973: 341; Zihnî, 1981: 18).

İsm-i mevsûller, bir sıla cümlesine, ism-i mevsûle delalet eden bir âid zamirine ihtiyaç duyarlar.

İsm-i mevsûllerin tahlilinde, ism-i mevsûl ayrı, sıla cümlesi ayrı olarak kabul edilir. İsm-i mevsûl irapta öge olurken, sıla cümlesi öge olmaz. Bu duruma irapta mahalli olmama denir.

İsm-i mevsûller hâss ve müşterek olmak üzere iki kısma ayrılır.

2.2.2.1. Hâss İsm-i Mevsûller

Bu ism-i mevsûller için “Muhtas”, “Hâss” ifadesi kullanılırken “nass” ifadesi de kullanılmıştır (Abbâs Hasan, 1973: I, 342).

Hâss ism-i mevsûller, duruma göre müfred, tesniye, cemi ve bunların müennesleri şeklinde yapılabilen mevsûllerdir (İbn Akîl, 1980: 141; el-Hâşimî, 1976: 100).

Hâss ism-i mevsûller tablo halinde şu şekilde gösterilebilir:

Cemi	Tesniye	Müfred	
أَلَّذِينَ	الَّذَانِ (الَّذِينَ)	الَّذِي	Müzekker
أَللَّاهِي، أَللَّاتِي، أَللَّاتِ، أَللَّاءِ، أَللَّوَاتِي، أَللَّائِي	أَللَّتَانِ (أَللَّتَيْنِ)	أَلَّتِي	Müennes

2.2.2.2. Müşterek İsm-i Mevsûller

Duruma göre değişiklik göstermeyen, yani müfred, tesniye, cemi, müzekker, müennes şekilleri bulunmayıp hep bir lafız üzere bulunan mevsûllerdir. (İbn Hişâm, 1979: I, 147; el-Hâşimî, 1976: 101.)

Müşterek ism-i mevsûller şunlardır:

أَلَّ	دَا	دُو	أَيُّ	مَا	مَنْ
-------	-----	-----	-------	-----	------

3. MEVSÛLLERİN OLUŞUMU VE CÜMLE İÇİNDEKİ KONUMU

Mevsûllerin cümle içerisinde öge olabilmeleri için bazı şartların oluşması gerekir. Mevsûlden sonra sıla cümlesinin, sıla cümlesinde de mevsûle işaret eden âid zamirinin bulunması bunlardandır. Harf-i mevsûllerde âid zamiri olmadığı için bu durum sadece ism-i mevsûller için geçerlidir.

Mevsûller cümle içerisinde hemen hemen her konumda bulunmaktadır. Mübteda, Haber, Fâil, Nâib-i Fâil, Sıfat, Müstesnâ, Münadâ, Mefûl ve Muzafun ileyih gibi.

3.1. MEVSÛLLERİN OLUŞUMU

3.1.1. Sıla Cümlesi

Sıla cümlesi; mevsûlden sonra manayı tamamlaması için zikredilen cümledir. Bu cümlelerin cümle olarak irabta mahalli yoktur. Ancak kendi içinde irabı yapılabilir. Hâss, müşterek ve harf olan bütün mevsûllerin sıla cümlesi olmalıdır.

Sıla cümlesi iki şekilde gelebilir:

1. Cümle olarak
2. Şibh-i cümle olarak.

Sıla cümlesi her ne kadar şibh-i cümle olarak gelebilirse de asıl olan isim veya fiil cümlesi olarak gelmesidir (Abbâs Hasan, 1973: I, 373; el-Hâşimî, 1976: 104).

وَرَأَوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve "Haydi gel!" dedi. O da '(Hâşâ), Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!' dedi.” (Yusuf, 12/23) âyet-i kerimesi sılanın isim cümlesi olmasına örnektir.

Fiil cümlesine örnek ise:

الَّتِي تَطَّلُعُ عَلَى الْأَفْنِدَةِ

“(Yandıkça) tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkar.” (Hümeze, 104/7) âyet-i kerimesi gösterilebilir.

Şibh-i cümle de cümlede olduğu gibi iki kısma ayrılmaktadır:

1. Zarf (zaman ve mekân) olması
2. Câr-Mecrûr olması

Eğer sıla şibh-i cümle ise bunların tam olmaları (onlarla tam bir anlam ifade edilmesi) gerekir. Tam olmayan şibh-i cümle ile sıla gerçekleşmiş olmaz. Çünkü sıladan maksat, mevsûlün kapalılığının giderilmesidir. Hâlbuki tam olmayan bir şibh-i cümle ile bu durum gerçekleşemez (el-Hâşimî, 1976: 104; Abbâs Hasan, 1973: I, 384).

عَرَفْتُ الَّذِي عِنْدَكَ.

"Yanımdakini tanıdım." Bu cümledeki gibi şibh-i cümle tam olmalı,

جَاءَ الَّذِي الْيَوْمَ.

"Bugün gelen kimse." cümlesindeki gibi eksik olmamalıdır.

Mevsûller içerisinde (أل) mevsûlünün bazı özellikleri söz konusudur.

أل Mevsûl olduğu zaman bu mevsûlün sılası ancak sarîh sıfat olmalıdır (el-Haşimî, 1976: 104; Abbâs Hasan, 1973: I, 387).

Sarîh sıfat durumunda müştak isimlerin üzerlerinde isimliğin baskın olmaması gerekir. Yani fiil yönü ağır basmalıdır.

Sıfat özelliği olmayan isimler, aslı sıfat olup sonradan isim olanlar ve ism-i tafdil kalıbında olanlar sarîh sıfat kabul edilmezler. Bunlara bitişen أل mevsûl olmayıp harf-i tariftir.

İsm-i fâil ve ism-i mefûl açıkça sarîh sıfat olarak kabul edilir ve bunlar أل 'in sılası olurlar.

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

"Dini tasdiklerinin ifadesi olarak, hayır işlerinde mal harcayan erkekler, mal harcayan hanımlar ve Allah'a güzel bir ödünç verenlerin ödülleri kat kat arttırılacak, ayrıca onlara değerli bir mükâfat da verilecektir." (Hadid, 57/18) âyetinde olduğu gibi.

Bir cümlelerin sıla cümlesi olabilmesi için onda bir takım şartlar bulunmalıdır. Bu şartları şu şekilde sıralamak mümkündür (Abbâs Hasan, 1973: I, 374).

1. Sıla cümlesinin haber (ihbârî) cümlesi olması gerekir. İnşa cümlesi olmamalıdır. Sıla cümlesi ister talebî isterse gayr-ı talebî olsun inşa cümlesi olmamalıdır. Zira inşa cümlesi, söyleyenin yalan veya doğru söyleme ihtimalinin olmadığı cümledir (İbn Hişâm, 1979: I, 165; İbn Akîl, 1980: I, 154).

إِقْرَأِ الْكِتَابَ الَّذِي "حَافِظٌ عَلَيْهِ"

"Ezberlemeye çalıştığın kitabı oku."

مَاتَ الَّذِي "غَفَرَ اللَّهُ لَهُ"

"Allah mağfiret etsin, adam öldü."

هَذَا الَّذِي "مَا أَفْضَلُهُ".

"Burası ne kadar iyi yerdir."

cümleleri sıla olmaya uygun değildir. Çünkü birinci cümle emir cümlesi, ikinci cümle dua cümlesi, üçüncü cümle de taaccüb cümlesidir. Dolayısıyla her üçü de haber olmayıp inşa cümlesi olduğu için sıla cümlesi olamazlar.

2. Sıla cümlesinin, muhatap için açıklayıcı, belirli ve anlaşılır olması gerekir. Kapalı ve anlaşılmaz olmamalıdır. Çünkü sıla cümlesinin görevi kapalılığı gidermektir.

أَكْرَمْتُ الَّذِي قَابَلَكَ صَبَاحًا.

"Sabahleyin karşılaştığın kişiye ikramda bulundum" cümlesinde olduğu gibi.

Bu genel kurala rağmen sıla cümlesi tefhîm ve tehvîl durumlarında kapalı da gelebilir (Abbâs Hasan, 1973: I, 375; İbn Hişâm, 1979: I, 117).

Bu duruma misal şu âyet-i kerimeler gösterilebilir:

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ.

“Kuluna vahyettiğini vahyetti.” (Necm, 53/10)

“İlim ve hikmetten birçok şey vahyetti” demektir.

...فَعَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ...

“...Denizden kendilerini sarıveren sarıverdi...” (Taha, 20/78)

“Birçok belâ, musîbet ve denizin onları boğması” kastedilmektedir.

3. İsm-i mevsûllerin sıla cümlelerinde (çünkü harf-i mevsûller âide ihtiyaç duymazlar) müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müenneslik durumlarına, mevsûle uygun olan bir zamir bulunması gerekir. Bu zamire “âid” ve “râbıt” adı verilir.

Bu zamir bâriz, müstetir ve mahzûf olabileceği gibi merfû, mansûb, mecrûr da olabilir (Abbâs Hasan, 1973: I, 376).

سَعَىٰ الَّذِي أَخْلَصَ. وَالَّذِينَ أَخْلَصُوا.

Örneklerinde olduğu gibi هُوَ، ا، هُوَ şeklinde gelmiştir.

Ancak bu durum müşterek ism-i mevsûller için geçerli değildir. Çünkü onlarda tek lafız hepsi için kullanılabilir. مَن، مَا، مَن gibi.

4. Hem ism-i mevsûller hem de harf-i mevsûllerin sıralarının kendilerinden sonra gelmesi gerekir. Sılanın kendisinin mevsûlün önüne geçmesi caiz olmadığı gibi ona ait bir parçanın da öne geçmesi caiz değildir.

Bununla birlikte sılanın parçası zarf veya câr-mecrûr olursa, karışıklıktan emin olmak şartıyla öne geçmesi caiz olabilir (Abbâs Hasan, 1973: I, 378).

وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الرَّاهِدِينَ.

“Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.” (Yusuf, 12/20)

وَأَنَا عَلَىٰ ذِكْمٍ مِنَ الشَّاهِدِينَ.

“Ben buna şahitlik edenlerdenim.” (Enbiya, 21/56)

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ

“ Ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim diye yemin etti.” (Araf, 7/21) cümlelerinde olduğu gibi gelebilir.

5. Sıla cümlesi ile mevsûl arasına farklı bir ifade girmemelidir. Aynı şekilde sılanın cüzleri arasına da fasıl girmemelidir.

Şu cümle:

إِقْرَأِ الْكِتَابَ الَّذِي يُفِيدُكَ فِي عَمَلِكَ وَأَرْشِدُ إِلَيْهِ غَيْرَكَ.

“Çalışmanda sana faydası olan kitabı oku ve onu diğer insanlara anlat.”

Şu şekilde olamaz:

إِقْرَأِ الْكِتَابَ الَّذِي غَيْرَكَ يُفِيدُكَ فِي عَمَلِكَ وَأَرْشِدُ إِلَيْهِ.

“ *Başkalarına okuduğun ve çalışmada sana faydası olan kitabı oku ve onu diğer insanlara anlat.* ”

Bu genel kaideye rağmen Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-Vâfi isimli eserinde mevsûl ile sıla cümlesi arasına bazı öğelerin girebileceğini söylemektedir. Ancak bu durum ال ve ما için geçerli değildir. Çünkü onlarla sılaları arasına fasıl giremez (Abbâs Hasan, 1973: I, 378; el-Hâşimî, 1976: 104).

Bu fasılları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Kasem cümlesi
2. Nida cümlesi
3. İtiraz cümlesi
4. Hâl cümlesi
5. Zaid كان

6. Sıla cümlesinin anlaşılabilmesi için kendisinden önce geçen bir şeye ihtiyaç duymaması gerekir.

كَتَبَ الَّذِي لَكِنَّهُ غَائِبٌ.

“ *Yazan kimse ortada yok* ”

cümlesinde “لَكِنَّهُ غَائِبٌ” ifadesi kendinden önceki bir kelama ihtiyaç duyduğu için sıla cümlesi olamaz.

7. Sıla cümlesi, herkesçe bilinen, malumu ilan nevinden bir şey olmamalıdır.

شَاهَدْتُ الَّذِي فَمَهُ فِي وَجْهِهِ.

“ *Yüzünde ağzı olan kimseyi gördüm.* ”

veya

وَلَا حَضَرَ مَنْ رَأَسَهُ فَوْقَ عُنُقِهِ.

“ *Başı boynunun üstünde olan kişi gelmedi.* ” cümlelerinde olduğu gibi herkesçe bilinen bir şey olmamalıdır.

3.1.2. Sıla Cümlesinin Hazfi

Genel kaide olarak sıla cümlesinin hazfi caiz değildir. Ancak bununla birlikte istisnâları olabilir (el-Hâşimî, 1976: 104; Abbâs Hasan, 1973: I, 391-392).

عُدْتُ الَّذِي وَالَّتِي مَرَضَتْ.

“ *Hasta olan bir bay ve bir de bayanı ziyaret ettim.* ”

Bu cümlede sıla cümlesi mevsûllerden birine uymaktadır. Diğer mevsûlün sılası hazfedilmiştir. Aslında cümle şu şekildedir:

عُدْتُ الَّذِي مَرَضَ وَالَّتِي مَرَضَتْ.

“ *Hasta olan bir bay ve bir de bayanı ziyaret ettim.* ”

3.1.3. Âid Zamiri (Râbıt)

Âid, sıla cümlesinin içinde bulunup sılayı mevsûle bağlayan bir zamirdir (el-Hâşimî, 1976: 104; el-Galâyînî, 2003: II, 23).

Bu zamire, ism-i mevsûle döndüğü için *âid*, ism-i mevsûl ile sılayı birbirine bağladığı için de *râbit* denilmektedir.

Hâss ism-i mevsûlün âid zamirinin hem lafız hem de mâna olarak mevsûle mutabık olması gerekir.

تَعَلَّمَ مَا تَنْتَفِعُ بِهِ.

“ *Sana faydası olan şeyi öğren.* ” cümlesinde مَا ism-i mevsûlüne dönen âid zamiri ۛ zamiridir.

Bu mutabakat müfred, tesniye, cemilikte olduğu gibi müzekker ve müenneslikte de olmalıdır.

جَاءَ الذِّيْ أَكْرَمْتُهُ.

“ *İkramda bulunduğum kimse geldi.* ”

جَاءَتِ الَّتِيْ أَكْرَمْتُهَا.

“ *İkramda bulunduğum bayan geldi.* ”

جَاءَ الَّذِينَ أَكْرَمْتُهُمْ.

“ *İkramda bulunduğum kimseler geldi.* ”

جَاءَتِ اللّٰوَاتِيْ أَكْرَمْتُهُنَّ.

“ *İkramda bulunduğum bayanlar geldi.* ”

Örneklerinde âid, mevsûle her yönüyle uygunluk göstermiştir.

Bu mutabakat, müşterek ism-i mevsûllerin âidinde iki şekilde olabilir (el-Hâşimî, 1976: 105; el-Galâyînî, 2003: III, 23) :

1. Lafzı gözeterek aranan uygunluk:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ.

“ *Onlardan seni dinleyen vardır.* ”

2. Manayı gözeterek aranan uygunluk:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ.

“ *Onlardan seni dinleyenler vardır.* ” (Yunus, 10/42)

Eğer mevsûle iki zamir dönüyorsa, ilkinde lafza, ikincisinde ise manaya itibar edilir (el-Galâyînî, 2003: III, 23).

Bu durum çok miktarda görülmektedir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمَ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

“ *İnsanlardan öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde “inandık,” derler.* ” (Bakara, 2/8) Ayette bulunan يَقُولُ fiilindeki zamir مَنْ ‘ e müfred, وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ‘deki zamir ise مَنْ ‘e cemi olarak dönmüştür.

Âid zamiri cümle içerisinde bâriz, müstetir ve mahzûf olarak bulunabilir.

1. Bâriz olarak bulunması:

قَرَأْتُ الْكِتَابَ الَّذِي كَتَبْتَهُ.

“ Yazdığın kitabı okudum.”

Bu cümlede ism-i mevsûle dönen ◦ âid zamiri bârizdir.

2. Müstetir olarak bulunması:

كَافَأْتُ الرَّجُلَ الَّذِي نَجَحَ.

“ Başarılı adamı ödüllendirdim.”

cümlesinde âid zamiri نَجَحَ fiilinin fâili durumunda olan müstetir هُوَ zamiridir.

3. Mahzûf olarak bulunması:

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

“İnsana bilmediğini öğreten o'dur.” (Alak, 96/5)

Bu cümledeki âid zamiri de يَعْلَمْ fiilinin sonundaki mahzûf هُ zamiridir. Cümlenin aslı يَعْلَمُهُ şeklindedir.

Âid zamiri sıla cümlesinde merfû, mansûb ve mecrûr olarak gelebilir.

Âid zamiri ism-i mevsûllerin sılasında bulunur, harf-i mevsûllerin sılasında bulunmaz.

3.1.4. Âid Zamirinin Hazfî:

Âid zamirinin zikri vacip, hazfî ise caizdir. Herhangi bir anlam kargaşasına sebebiyet vermeyecekse âid hazfedilebilir (el-Hâşimî, 1976: 106; el-Galâyînî, 2003: III, 23) :

رَبِّي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا

“ Tek olarak yarattığım kimseyi bana bırak. ” (Müddessir, 74/11)

ayetindeki خَلَقْتُ kelimesinde هُ zamiri anlamı etkilemediği için hazfedilmiştir.

Aynı durum:

فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ

“ Öyle ise yapacağını yap!” (Taha, 20/72) âyet-i kerimesi için de geçerlidir.

Burada da fiil قَاضِيهِ şeklindeydi.

Âid zamiri merfû, mansûb ve mecrûr durumlarının her birinde hazfedilebilir.

Bu durumları ayrı ayrı inceleyelim:

1. Merfû âid zamirinin hazfî:

Merfû âid zamir, sılası uzun olur ve müfred bir haberin mübtedası konumunda bulunursa hazfedilebilir (el-Hâşimî, 1976: 106; İbn Hişâm, 1979: I, 166; Abbâs Hasan, 1973: I, 397) :

مَا أَنَا بِالَّذِي قَانِلٌ لَكَ سَوْءًا.

“ Sana kötü şeyi söyleyen ben değilim.”

cümlesinde هُوَ âid zamiri, müfred bir haberin mübtedası olduğu için hazfedilmiştir. Haber müfred olmadığına âidin hazfî caiz değildir.

2. Mansûb âid zamirinin hazfî:

Mansûb âid zamir, muttasıl zamir olmamak, onu nasbenden tam fiil veya tam vasıf olmak ve bu vasıf, kendisine zamirin döndüğü الِ mevsûlünün sılası olmamak şartıyla hazfedilebilir (el-Hâşimî, 1976: 107; İbn Hişâm, 1979: I, 169; İbn Akîl, 1980: I, 172).

جَاءَ الَّذِي ضَرَبْتُ إِيَّاهُ.

“ Bizzat kendisini dövdüğüm kimse geldi.”

جَاءَ الَّذِي كُنْتُهُ.

“ Yerinde olduğun kimse geldi.”

جَاءَ الضَّارِبُ زَيْدًا.

“ Zeyd’i döven kimse geldi.”

cümlelerindeki mansûb âid hazfedilemez. Çünkü birinci cümledeki zamir munfassıl zamir, ikinci cümledeki fiil (كَان) nakıs fiil ve üçüncü cümledeki vasıf (ضَارِبٌ), الِ ‘in sılası durumundadır.

3. Mecerûr âid zamirin hazfî:

Mecerûr âid zamir; mâzî fiilin dışında (ism-i fâil gibi şimdiki veya gelecek zaman bildiren) bir şeye muzaaf olur ya da harfle mecrûr olursa hazfî caizdir. Ancak harfle mecrûr olduğunda ism-i mevsûl, bu harfin benzeri ile mecrûr olmalıdır (el-Hâşimî, 1976: 108; İbn Hişâm, 1979: I, 173).

جَاءَ الَّذِي أَنَا زَائِرُهُ.

“ Ziyaret ettiğim kimse geldi.”

cümlesinde âid, ism-i fâilin muzafun ileyihi olduğu için hazfedilmiştir. Aslında ifade زَائِرُهُ şeklindedir.

3.2. CÜMLE İÇİNDEKİ KONUMLARI

İsm-i mevsûller cümle içerisinde; sıfat, fâil, nâib-i fâil, mübteda, haber, mefûlün bih, müstesnâ, münadâ ve muzafun ileyh olarak gelebilirler.

3.2.1. İsm-i Mevsûllerin Fâil Olması

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ

“ Bilmeyenler dediler ki: “ Allah bizimle konuşmalı, ya da bize bir ayet (mucize) gelmeli değil miydi? ” (Bakara, 2/118)

Bu ayet-i kerimede الَّذِينَ cemi müzekker ve hâss bir ism-i mevsûldür ve fâil konumundadır.

3.2.2. İsm-i Mevsûllerin Nâib-i Fâil Olması

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثَ مَا فِي الْقُبُورِ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

“Bilmiyor mu ki kabirlerin içindekiler fırlatılacak ve sinelerin (göğüslerin) içindekiler derlenecek.” (Âdiyat, 100/9.10) ayetindeki مَا ism-i mevsûlleri müşterek ism-i mevsûl olup nâib-i fâil konumundadır.

3.2.3. İsm-i Mevsûllerin Mefûl Olması

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“ O, dilediğini doğru yola iletir. ” (Bakara, 2/142) ayetinde, مَنْ müşterek ism-i mevsûldür ve mefûl konumundadır.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

“ ...İnanıp yararlı iş yapanları müjdele” (Bakara, 2/25) ayetinde, الَّذِينَ hâss ism-i mevsûl olup mefûl konumundadır.

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاَسْمَعُوا

“ Size verdiğimiz şeyi kuvvetle tutun, dinleyin! (demiştik). ” (Bakara, 2/93) Ayetteki مَا mevsûlü müşterek ism-i mevsûldür ve خُذُوا fiilinin ikinci mefûlüdür.

3.2.4. İsm-i Mevsûllerin Mübteda Olması

الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ

“ Onlar namazlarında huşû içerisindedirler. ” (Müminun, 23/2) Ayetteki الَّذِينَ hâss ism-i mevsûldür ve mübteda konumundadır.

3.2.5. İsm-i Mevsûllerin Haber Olması

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

“ O, Resulünü hidayet ve hak dinle göndermiştir ki, müşrikler istemese dahi onu, bütün dinlerin üstüne çıkarısın. ” (Saf, 61/9) Ayetteki الَّذِي hâss ism-i mevsûl olup haber konumundadır.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

“Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter.” (Fetih, 48/28) Âyet-i kerimedeki الَّذِي ism-i mevsûlü de haber konumunda bulunmaktadır.

3.2.6. İsm-i Mevsûllerin Sıfat Olması

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Allah'a kulluk edin ki, korunasınız.” (Bakara, 2/21) Ayetteki الَّذِي hâss ism-i mevsûldür ve رَبِّ lafzının sıfatı konumundadır.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً

“ Yaptıkları bina, yüreklerinde bir kuşku olup kalacaktır. ” (Tevbe, 9/110) Ayette geçen الَّذِي hâss ism-i mevsûlü بُنْيَانُهُم kelimesinin sıfatı konumundadır.

3.2.7. İsm-i Mevsûllerin Müstesnâ Olması

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا

“ Ancak tevbe edip inanan ve faydalı bir iş yapanlar...” (Furkan, 25/70)
Ayetteki مَنْ müşterek ism-i mevsûllerdendir ve müstesnâ makamındadır.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

“ Yalnız inanıp iyi işler yapanlar hariç, onlara istedikleri verilecektir.” (Tin, 95/6) Âyet-i kerimedeki الَّذِينَ hâss ism-i mevsûldür ve müstesnâ konumundadır.

3.2.8. İsm-i Mevsûllerin Münâda Konumunda Olması

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“ Ey iman edenler, oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.
Umulur ki korunursunuz.” (Bakara, 2/183)

Âyetteki الَّذِينَ hâss ism-i mevsûldür ve münâda konumundadır. Ancak أَيُّهَا kelimesi ism-i mevsûlün marife olması nedeniyle gelmiş ve münâda görevini üstlenmiştir. Bu durumda ism-i mevsûl ise bedel konumunda kalmıştır.

3.2.9. İsm-i Mevsûllerin Muzafun İleyh Olması

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

“Allah (c.c.) inananların dostudur ve onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”
(Bakara, 2/257) Âyetteki الَّذِينَ hâss ism-i mevsûldür, muzafun ileyh konumundadır.

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ

“ Onu yanbaşılarında buldukları zaman inkâr edenlerin kederden yüzleri mosmor kesilir. Kendilerine “İşte sizin isteyip durduğunuz şey!”denilir. (Mülk, 67/27)

Ayetteki الَّذِينَ hâss ism-i mevsûllerdendir ve muzafun ileyh konumundadır.

4. İSM-İ MEVSÛLLERİN ÖZELLİKLERİ VE KURÂN'DA KULLANIMI

Bu başlık altında önce ism-i mevsûllerin hem genel hem de özel durumları üzerinde duracağız. Her birini teker teker ele alıp inceleyeceğiz. Sonra da her birinin Kurân-ı Kerim'de nasıl ve hangi şekillerde kullanıldıklarını araştıracağız.

4.1. Hâss İsm-i Mevsûller

İsm-i mevsûller hâss (özel) ve müşterek (ortak) olmak üzere iki grup halinde işlenmektedir. Biz önce hâss sonra da müşterek ism-i mevsûlleri birer birer inceleyeceğiz.

4.1.1. الذی İsm-i Mevsûlünün Özellikleri

الذی hâss ism-i mevsûl olup müfred müzekker için kullanılır. Bu ism-i mevsûlün gruplandırılmasında birtakım farklı görüşler bulunmaktadır. İbn Hişâm, Evdahu'l-Mesâlik isimli eserinde bu mevsûlü hem “harf” olanlar ve hem de “isim” olanlar arasında gösterip her iki durumu da örneklendirmektedir (el-Hâşimî, 1976: 99; İbn Hişâm, 1979: I, 137) .

وَحُضِّنْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا

“Siz de o batağa dalanlar gibi daldınız...” (Tevbe, 6/69) âyetindeki الذی mevsûlünü, İbn Hişâm, harf olarak kabul eder (İbn Hişâm, 1979: I, 138).

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً

“Ey münafiklar! Sizin durumunuz tıpkı sizden önce helâk olan ümmetlerin durumuna benzer. Üstelik onlar kuvvetçe sizden daha güçlü idiler.” (Tevbe, 6/69) Ayet-i kerimesindeki الذی mevsûlü ise isim olarak kabul edilmiştir.

Aynı zamanda الذی mevsûlünü hâss ism-i mevsûller arasında sayarken hem özel isimler hem de diğerleri için kullanılabileceğini belirtmekte, mevsûlün her iki şeklini de ayetlerle örneklendirmektedir (İbn Hişâm, 1979: I, 137-139).

1. الذی

Bu ism-i mevsûl, “ Lafız olarak müfred, anlam açısından ise hem müfred hem de cemiyye ifade eder.” şeklinde tanımlanmıştır (Abbâs Hasan, 1973: I, 340-343).

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظِلْمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

“Onların (münafikların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler.” (Bakara, 2/17)

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً

“O Rabbinize ortak koşmayın ki yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir kubbe yaptı...” (Bakara, 2/ 22) ayetinde الذی mevsûlü müfred yerine kullanılmıştır.

وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“Ama hak ve gerçeği getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte her türlü fenalıktan korunanlar onlardır.” (Zümer, 39/33) Bu ayette bulunan mevsûl ise (onlar) yani cemi yerine kullanılmıştır.

2. الَّذِي ism-i mevsûlü, âkıl ve gayr-ı âkıl, âlim ve diğerleri için de kullanılır (el-Hâşimî, 1976: 100; İbn Mâlik, 1898: I, 67) .

Dolayısıyla bu ism-i mevsûl: “ O şey ki, o kimse ki ” manasına gelmektedir.

الَّذِي ‘nin âkıl için kullanılmasına şöyle bir örnek verilebilir:

رَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ

“ Dini yalanlayan kimseyi gördün mü? ” (Mâûn, 107/1)

الَّذِي ‘nin gayr-ı âkıl için kullanılmasına da şu âyet-i kerime örnek verilebilir:

الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ; وَوَضَعْنَا عَنكَ وَزْرَكَ

“ Ve atmadık mı senin üzerinden yükünü? Ki (o, ağırlığından) sırtını çatırdatmıştı. ” (İnşirah, 94/2.3)

Kurân'da bu durumla da ilgili çok miktarda örnek bulmak mümkündür:

وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ.

“Gökten bir ölçüye göre su indiren de o'dur. Biz onunla ölü bir ülkeye hayat veririz. İşte siz de mezarlarınızdan öyle çıkarılacaksınız.” (Zuhruf, 43/11) ayeti, mevsûlün âlim için kullanılmasına örnektir.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبِثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ.

“Toprağı verimli, güzel bir diyarın bitkisi, Rabbi'nin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin bitkisi ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz. İşte şükredekiler için biz, âyetleri böyle farklı üsluplarla tekrar tekrar açıklarız.” (Arâf, 7/58) ayetinde ise mevsûl, gayr-ı âkıl için kullanılmıştır.

الَّذِي ism-i mevsûlünün sonundaki ي ile ilgili başlıca iki farklı görüş vardır (Muhammed Esad, 1995, I, 366; Alhamss, 2006, 16):

- 1- ي harfinin hazfedilmeyip olduğu gibi bırakılması. (İsbat)
- 2- ي harfinin hazfedilmesi. (Hazf)

الَّذِي ism-i mevsûlünün bir de الذِّينِ şeklinde ism-i tasğiri vardır (Zihnî, 1981: 18).

4.1.1.1. الذِّينِ İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:

Bu ism-i mevsûl, Kurân-ı Kerim'de والَّذِي şeklinde 15 yerde geçmektedir. Bu yerlerde genellikle merfû, mansûb ve mecrûr olarak bulunmaktadır. Çoğunlukla mübteda, birkaç yerde de sıfat olarak geçmektedir.

الَّذِي kendi şekliyle Kurân-ı Kerim'de 160 kûsür yerde geçmektedir. Bu yerlerde, ism-i mevsûllerin cümle içerisindeki konumlarının bütün şekillerini görmek mümkündür. Bu mevsûl, mübteda, haber, mefûl, muzafun ileyh, fâil, nâib-i fâil bedel ve sıfat olarak bulunmaktadır. Bunlar arasında bir oran vermek gerekirse; en çok sıfat,

sonra da sırasıyla haber, fâil, muzafun ileyh, mefûl ve bedel olarak bulunduğunu belirtmek mümkündür.

Yukarıda bu mevsûlün anlatıldığı yerde de ifade ettiğimiz gibi mevsûlün gruplandırılmasında birtakım ihtilaflar bulunmaktadır. Meselâ hem harf hem de isim olarak kabul edilmiştir. Kurân-ı Kerim'de her iki duruma da örnek bulunmaktadır:

وَحُضِّنُمْ كَالَّذِي خَاضُوا

“...siz de o batağa dalanlar gibi daldınız...” (Tevbe, 6/69) âyetindeki الَّذِي mevsûlünü, İbn Hişâm, harf olarak kabul eder (İbn Hişâm, 1979: I, 138).

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً

“Sizin durumunuz tıpkı sizden önce helâk olan ümmetlerin durumuna benzer. Üstelik onlar kuvvetçe sizden daha güçlü idiler.” (Tevbe, 6/69) ayet-i kerimesindeki الَّذِي mevsûlü ise isim olarak kabul edilmiştir.

Aynı şekilde bu ism-i mevsûl, hem özel isimler ve hem de diğer isimler için kullanılabilir. Her iki durumla ilgili Kurân-ı Kerim'de örnek bulunmaktadır.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُونَ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“Onlar: Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş! Derler.” (Zümer, 39/74) ayet-i kerimesindeki الَّذِي ism-i mevsûlü, Allah, yani özel isim için kullanılmıştır.

هَذَا يَوْمَكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ.

“İşte size vaad olunan gün bugündür!” (Enbiyâ, 21/103) ayetindeki الَّذِي mevsûlü diğer isimler için kullanılmıştır.

Sonuç olarak الَّذِي ism-i mevsûlü, Arapçada kaç anlam ve konumda kullanılmışsa Kurân-ı Kerim'de de aynı şekilde ve oldukça çok miktarda kullanılmıştır.

4.1.2. اَللَّذِي (اَللَّذِيْنَ) İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:

Müzekker tesniye için kullanılan hâss ism-i mevsûldür. İsm-i mevsûllerden sadece tesniye olanlar mebnî değildir. Dolayısı ile اَللَّذِي raf, اَللَّذِيْنَ nasb ve cer halinde kullanılır. (İbn Hişâm, 1979: I, 137)

Her iki şekli de iki lam ile yazılır (Abbâs Hasan, 1973: I, 344). Her iki şekli de اَللَّذِي'nin tesniyesi olup hem âkıl hem de gayr-ı âkıl için kullanılır.

Âkıl için kullanımına şöyle bir örnek verilebilir:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا اللَّذِينَ أَضَلَّاتْنَا مِنَ الْجِنَّ وَالنَّاسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتِ أَقْدَامِنَا لِيَكُونُوا مِنَ الْأَسْفَلِينَ

“Kâfirler dediler ki: Rabbimiz, cinlerden ve insanlardan bizi yoldan çıkaranları bize gösteriver de onları ayaklarımızla çiğneyelim, aşağıların aşağısı olsunlar.” (Fussilet, 41/ 29)

Gayr-ı âkıl için Kurân-ı Kerim'de örnek bulunmamaktadır.

Bu ism-i mevsûlün asıl şekli **الَّذِينَ** - **الَّذَانِ** 'dir. Ancak aslının **الَّذِيَانِ** - **الَّذِيَانِ** şeklinde olduğunu, **ي** harfinin hazfedebileceğinden dolayı sondaki "ن" nun şeddeli olabileceğini söyleyen âlimler de olmuştur. Evdahu'l-Mesâlik'te, bu kullanımın Temim ve Kays'da uygulandığı bildirilmektedir (İbn Hişâm, 1979: I, 139).

4.1.2.1. **الَّذَانِ (الَّذِينَ) İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı**

Bu ism-i mevsûlün Kurân-ı Kerim'de biri mansûb biri de merfû olmak üzere iki örneği bulunmaktadır. Her ikisi de âkıl için örnektir. Çünkü Kurân'da gayr-ı âkıl için kullanımı bulunmamaktadır. Biz bu iki ayeti de örnek olarak inceleyeceğiz.

Mansûb olanına örnek şu ayet-i kerimedir:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا اللَّهَ الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّ وَالْبَإْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ

“ *Kâfirler dediler ki: ‘ Rabbimiz, cinlerden ve insanlardan bizi yoldan çıkaranları bize gösteriver de onları ayaklarımızla çiğneyelim, aşağıların aşağısı olsunlar.’* (Fussilet, 41/ 29)

Merfû olanına örnek ise şu ayet gösterilebilir:

وَالَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَأَدُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا

“*Sizden iki kişi fuhuş yaparsa onlara eziyet din. Eğer tövbe edip hallerini ıslah ederlerse onları cezalandırmaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tevab ve rahîmdir. (tövbeleri kabul eder ve çok merhametlidir.)* (Nisâ, 4/16)

4.1.3. **الَّذِينَ İsm-i Mevsûlünün Özellikleri**

الَّذِينَ ism-i mevsûlü müzekker cemi için kullanılan hâss ism-i mevsûllerdendir. Âkıllar için kullanılır. Gayr-ı âkıllar için kullanılmaz. Onlar için cemi müennes için olan mevsûl kullanılır (İbn Hişâm, 1979: I, 143) .

الَّذِينَ en çok kullanılan ism-i mevsûllerden bir tanesidir. Bu mevsûlün asıl kullanım şekli **الَّذِينَ** şeklinde fetha üzere mebnî olan şeklindedir. Bununla birlikte ن harfinin hazfedildiği zamanlar da olmuştur.

Bu duruma örnek şu ayet-i kerimedir:

وَحُضِّنُمْ كَالَّذِي حَاضُو

“ *Onların batağa daldığı gibi siz de daldınız.*” (Tevbe, 6/69) Ayetteki, **الَّذِينَ**, **الَّذِي** anlamındadır. (Safi R, 1998, 10, 386)

Âlusî de burada ن harfinin hazfedildiğini söylemektedir. (Âlûsî, 1997: 7, 287) Beğavî de buradaki **الَّذِي**'nin **الَّذِينَ** anlamında nakıs bir isim olduğunu Bakara 17 ve Zümer 33. âyetlerini örnek göstererek anlatmaktadır. (Beğavî, 1997: 4, 71)

Bu iki âyet-i kerimeyi de burada zikretmek istiyoruz:

مِثْلَهُمْ كَمِثْلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاعَتْ مَا حَوْلَهُ دُهِبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظِلْمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

“*Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir.*

O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler.” (Bakara, 2/17)

وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.” (Zümer, 39/33)

Bu mevsûlle ilgili olarak çoğunluğun görüşü اَلَّذِينَ ‘nin mebnî olduğudur. Ancak bazıları onun murab olduğunu, raf’ halinde اَلَّذُونَ , nasb ve cer halinde ise اَلَّذِينَ şeklinde geldiğini belirtmişlerdir (İbn Hişâm, 2005: I, 102) .

Kurân-ı Kerim’de اَلَّذِينَ ‘nin dışında bir kullanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte İbn Hişâm, Huzeyl ve Ukayl kabilelerine ait şiirlerle اَلَّذُونَ şeklini örneklendirmektedir (İbn Hişâm, 1979: I, 143) .

نَحْنُ الذُّونَ صَبَّحُوا الصَّبَا حَا

“ Bizler tam olarak sabahlayan kimseleriz.”

4.1.3.1. اَلَّذِينَ İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı:

Bu ism-i mevsûl اَلَّذِينَ şekliyle Kurân-ı Kerim’de 160 yerde geçmektedir. Farklı bir kullanım olarak göze çarpan durumu ise, mevsûlun 160 yerin 35 tanesinde اَلَّذِينَ اَمَّنُوا şeklinde kalıp olarak gelmesidir.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ

“Kim Allah’ı, Resûlünü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah’ın tarafını tutanlardır.” (Maide, 5/56)

Bunların 14 yerinde âyetin baş kısmında ve çoğunlukla mübteda (merfû), diğerlerinde ise mansûb ve mecrûr olarak bulunmaktadır.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz.- işte onlar, cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklar.” (Araf, 7/42)

Mevsûl, اَلَّذِينَ şekliyle yani kendi orijinal kalıbıyla K.Kerim’de 738 yerde bulunmaktadır. Bu şekliyle hemen hemen bütün konumlarda fâil, mübteda, haber, sıfat ve muzafun ileyh olarak kullanılmıştır.

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

“ Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğu kimselerin yoluna; gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil!” (Fatiha, 1/7) âyet-i kerimesindeki اَلَّذِينَ ism-i mevsûlü muzafun ileyh konumundadır.

Farklı bir kullanım şekli de لِلَّذِينَ kalıbında kullanılmasıdır. Mevsûl bu şekliyle Kurân-ı Kerim’de 76 yerde geçmektedir. ل harf-i ceriyle kullanıldığı için mecrûr konumunda bulunmaktadır.

وَلَا جُرُ الْآخِرَةَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَنْفُونَ

“İman edip de (kötülüklerden) sakınanlar için ahiret mükâfatı daha hayırlıdır.” (Yusuf, 12/57)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا
İn'nin ismi olarak إِنَّ الَّذِينَ kalıbında 84, إلا'den sonra yani müstesnâ olarak da 20 yerde bulunmaktadır.

“İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.” (Meryem, 19/96)

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ
“Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.” (Asr, 103/3)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
İn'nin ismi olarak يَا أَيُّهَا şeklinde münâda olarak ise 92 yerde kullanılmaktadır. Bu 92 yerin 89 tanesinde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا şeklinde iman edenlere hitap eden bir üslupla kullanılmıştır.

Diğer üç yer farklı bir kullanım olduğu için ayetlerdeki yer ve durumunu göstermek maksadıyla ayetleri çalışmamızda örnek olarak incelemeyi uygun bulduk:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْثُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعْنَا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

“Ey ehl-i kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut onları, cumartesi adamları gibi lânetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab'a) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.” (Nisa, 4/47) ayetinde kitap ehline,

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنْكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“ De ki: Ey yahudiler! Bütün insanlar değil de yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin (bakalım)!” (Cuma, 62/6) ayetinde Yahudilere,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“ Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin! Siz ancak işlediklerinizin cezasını çekeceksiniz, (denilir).” (Tahrim, 66/7) ayet-i kerimesinde ise kâfirlere hitap edilmektedir.

Bir örnek âyet de mevsûlün asıl şekliyle ilgili olarak vermek istiyoruz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“ Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir.” (Bakara, 2/153)

Dikkat çekici bir kullanım olduğundan dolayı mevsûlün أَوْلَيْكَ şeklindeki kullanımından da bahsetmek istiyoruz. Mevsûl bu şekliyle Kurân'da 126 yerde geçmektedir. İfadede أَوْلَيْكَ mübteda, الَّذِينَ ism-i mevsûlü ise haber konumunda bulunmaktadır.

أَوْلَيْكَ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

“İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girememişlerdir.” (Bakara, 2/16)

4.1.4. التی İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:

Müfred müennes için kullanılan hâss ism-i mevsûldür. Bu ism-i mevsûl de الذی de olduğu gibi lafız olarak müfred, anlam olarak cemi şeklinde kullanılmıştır. Bu durumaâlimlerin büyük çoğunluğu Nisâ Sûresinin 23.âyetini örnek göstermişlerdir. Âyetteki أَرْضَعْنَكُمْ اللَّاتِي ism-i mevsûlü التی şeklinde okunmuştur. (Abbâs Hasan, 1973: I, 343)

الذی ism-i mevsûlü الذی de olduğu gibi hem akıllı ve hem de akılsız olanlar için kullanılmaktadır. (el-Hâşimî, 1976:100; Abbâs Hasen, 1973: I, 356)

الذی ve مَنْ ism-i mevsûllerinde olduğu gibi bu mevsûl de âlim ve diğerleri için de kullanılır denilmektedir. Bunun sebebi bu mevsûllerin Allah (c.c.) için kullanılmasıdır. (el- Fevzân, 1999: I, 67; Muhammed Esad, 1995, I, 366; Alhamss, 2006, 16)

Âkıl için kullanılışına örnek şu âyet-i kerime verilebilir:

فَقَاتِلُوا التِّي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللّٰهِ

“ Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın.” (Hucurât, 49/9)

Gayr-ı âkıl için kullanılışına örnek ise şu âyettir:

التِّي تَطَّلِعُ عَلَى النَّافِذَةِ

“ Bir ateş ki gönüllere işler.” (Hümeze, 104/7)

الذی ism-i mevsûlü Kurân-ı Kerim'de daha çok gayr-ı âkıllar için kullanılmıştır.

Bu ism-i mevsûlde de الذی ism-i mevsûlünde olduğu gibi sonundaki ي harfiyle ilgili olarak iki durum bulunmaktadır:

1. ي harfinin hazfedilmeyip olduğu gibi bırakılması (İsbat)
2. ي harfinin hazfedilmesi (Hazf)

الذی ism-i mevsûlünde olduğu gibi التی ism-i mevsûlünün de "التِّيَا" şeklinde ism-i tasğiri vardır.

4.1.4.1. التی İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:

Bu ism-i mevsûl, الذی ism-i mevsûlünde olduğu gibi lafız olarak müfred olmasına rağmen anlam olarak cemi yerine de kullanılmıştır. Yukarıda konunun anlatıldığı yerde de ifade ettiğimiz gibi bu duruma örnek olarak Nisa Sûresinin şu âyet-i gösterilmektedir:

حَرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَأَخَوَاتِكُمْ وَعَمَّاتِكُمْ وَخَالَاتِكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ

“Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız...” (Nisa, 4/23) âyetteki اللَّاتِي ism-i mevsûlü التی şeklinde okunmuştur.

التي ism-i mevsûlü bu şekliyle Kurân-ı Kerim'de 56 yerde geçmektedir. Mevsûl hem âkile ve hem de gayr-ı âkile için kullanılmaktadır. Ancak Kurân-ı Kerim'de daha çok gayr-ı âkile için kullanılmıştır. Yukarıda tespit ettiğimizi belirttiğimiz ellialtı yerin kırkında, akılsızlar için kullanılmıştır. Biz bu çalışmamızda her birine birer örnek vermekle yetineceğiz:

Âkıllar için şu âyet örnek gösterilebilir:

وَمَرِيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَتُ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا مِنَ الْقَاتِنِينَ

“İffetini korumuş olan, İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi). Biz, ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O gönülden itaat edenlerdendi.” (Tahrim, 66/12)

Gayr-ı âkıl için de şu âyeti örnek göstermek mümkündür:

وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ

“Senin şehrinde -ki ora (halkı) seni çıkardı- daha kuvvetli nice şehirleri yok ettik; onlara bir yardım eden de çıkmadı.” (Muhammed, 47/13)

Bu mevsûle ait Kurân-ı Kerim'de ilgi çekici bir kullanım söz konusudur. الَّتِي şeklindeki 56 kullanımdan 50 tanesi sıfat konumundadır. Diğerleri de çoğunlukla birer defa olmak üzere fâil, mübteda ve haber olarak kullanılmıştır.

Kurân-ı Kerim'de 7 farklı yerde ب harf-i ceriyle mecrûr olarak بالَّتِي şeklinde kullanılmıştır. Bu duruma da bir örnek vermekle yetineceğiz:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.” (Nahl, 16/125)

Mevsûl, Kurân'da bir yerde de ك haf-i ceriyle kullanılmaktadır. Tek örnek olduğu için âyeti zikretmek istiyoruz:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقِضَتْ عُزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

“Bir toplum diğer bir toplumdaki (sayıca ve malca) daha çok olduğu için yeminlerinizi, aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra, çözüp bozan (kadın) gibi olmayın. Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır.” (Nahl, 16/92)

4.1.5. (الَّتَيْنِ) İsm-i Mevsûlünün Özellikleri

Müennes tesniye için kullanılan hâss ism-i mevsûldür. الَّتِي İsm-i mevsûlünün müsennâsıdır. الَّتِي tek lam harfi ile yazılırken اللتان ve اللتين iki lam ile yazılır.

(Abbâs Hasan, 1973: I, 344)

Âkıl ve gayr-ı âkıl için kullanılırlar. (el-Hâşimî, 1976: 100)

اللَّذَانِ ve اللَّذِينَ ism-i mevsûllerinde olduğu gibi Temim ve Kays kabileleri mevsûlün sonundaki ن harfini şeddeli okuyorlar (İbn Hişâm, 1979: I, 140; el-Fevzân, 1999: I, 68).

Bu ism-i mevsûlün sonundaki ن harfini şeddelemek caiz olduğu gibi hafz etmenin de caiz olduğunu söyleyenler olmuştur.

4.1.5.1. اللَّثَانِ (اللَّثَيْنِ) İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:

Bu mevsûllerin Kurân-ı Kerim'de kullanımı bulunmamaktadır.

4.1.6. الِإِیِ İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:

Mutlak cemi ism-i mevsûl olup, müennes için az olmakla birlikte cemi müzekker, akıllı ve akılsızlar için kullanılan hâss ism-i mevsûldür. Kullanıldığı yerlerin büyük çoğunluğu âkıl müzekker içindir (el- Murâdî, 2008: I, 419; el-Galâyînî, 2003: 99; el-Fevzân, A, 1999: I, 69; el-Hâşimî, 1976: 101).

Bu ism-i mevsûlün Kurân-ı Kerim'de kullanımı mevcut değildir.

4.1.6.1. الِإِیِ İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı

Bu ism-i mevsûlün de Kurân-ı Kerim'de örnek kullanımı bulunmamaktadır.

4.1.7. اللّٰوَاتِیِ ، اللّٰئِیِ ، اللّٰتِ ، اللّٰئِیِ ، اللّٰوَاتِیِ İsm-i Mevsûllerinin Özellikleri:

Bunların bütünü müennes cemi için kullanılan hâss ism-i mevsûllerdir. Bazı kaynaklarda bunların beşi de yer alırken (el-Galâyînî, 2003: 100) bazılarında ise bir kısmı yer almaz (el-Hâşimî, 1976: 102). Bunun sebebi, bu mevsûllerin birbirinin yerine kullanılabilmesi olmasıdır.

4.1.7.1. Bu Mevsûllerin Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:

اللّٰئِیِ ism-i mevsûlü Kurân'da bir âyet-i kerimede iki defa, ayrıca dört sûrede daha birer defa geçmektedir. İki defa geçtiği âyet-i kerime şudur:

وَاللّٰئِیِ یَیْسَنَ مِنَ الْمَحِیْضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنْ اَرْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ اَشْهُرٍ وَاللّٰئِیِ لَمْ یَحْضُنَّ وَاُولَاتِ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ یَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ یَتَّقِ اللّٰهَ یَجْعَلْ لَهٗ مِنْ اَمْرِهِ یُسْرًا

“Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)dır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.” (Talak, 65/4)

اللّٰئِیِ ism-i mevsûlü ise Kurân'da bu haliyle Nisa Sûresi 23.âyette 3 defa olmak üzere toplam 10 yerde geçmektedir.

وَاللّٰئِیِ şeklinde و atf harfiyle iki yerde bulunmaktadır. Bu iki yerde de mübtada konumundadır. Her ikisi de Nisa sûresinde bulunan bu âyetlerden bir tanesini örnek olarak veriyoruz:

وَاللّٰئِیِ یَأْتِیْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَیْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ اِنْ شَهِدُوا فَاْمْسِكُوْهُنَّ فِی الْبُیُوتِ حَتّٰی یَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ یَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا

“Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin.” (Nisa, 4/15)

Bu grubun diğer üç ism-i mevsûlüyle ilgili kullanım, Kurân-ı Kerim’de bulunmamaktadır.

4.2. Müşterek İsm-i Mevsûller

4.2.1. مَنْ İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:

مَنْ İsm-i mevsûlü “O kimse ki” anlamında kullanılan müşterek bir ism-i mevsûldür. Asıl kullanım şekli akıl sahibi varlıklar içindir (Abbâs Hasan, 1973: I, 340).

وَمَنْ يَرْعُبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ

“Nefsini aşağılık yapan (beyinsiz)’den başka, kim İbrahim’in dininden yüz çevirir?” (Bakara, 2/130) âyetinde bulunan مَنْ ism-i mevsûlü akıllı bir varlık olan insan yerine kullanılmıştır.

İbn Hişâm, Evdahu’l-Mesâlik’de مَنْ ism-i mevsûlünün asıl kullanıldığı yerin akıl sahibi varlıklar için olduğunu belirttikten sonra bazen de akılsızlar için kullanıldığını söyler. Ancak bu durumun şu üç şekilde gerçekleşebileceğini ekler (İbn Hişâm, 1979: I, 147,148, 149, 150) :

1. Gayrı-âkıl, âkıl konumunda olursa:

مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ

“ Kendisine cevap verilmeyecek olan kimse...” (Ahkâf, 46/5) âyetinde cevap veremeyecek şeyler (hâşâ) Allah yerine konulmuştur.

2. Gayrı-âkıl bir varlığın âkıl olanla aynı hükümde birleşmesi:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رَجْلَيْنِ

“Kimi iki ayağı üzerinde yürür.” (Nur, 24/45) âyet-i kerimesindeki مَنْ ism-i mevsûlü hem insan hem de kuşlar için ortak olarak kullanılmıştır.

3. Âkıl olanla gayrı-âkıl olan aynı hükümde birleştiğinde, âkıl olanın üstünlüğünden dolayı مَنْ kullanılır:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ...فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ

“ Onlardan kimi karnı üzerine (sürünerek), kimi de dört ayaküstünde yürür.” (Nur, 24/ 45)

Âyetin başında bütün canlılar denildiği için canlılar içerisinde insanın üstünlüğünden dolayı مَنْ ism-i mevsûlü kullanılmıştır.

Ahmed el-Hâşimî, مَنْ ism-i mevsûlünün sadece akıl sahibi varlıklar için kullanıldığını belirtmekle yetinmiştir (el-Hâşimî, 1976: 101).

مَنْ, İsm-i mevsûl olmanın dışında istifhâm ismi, şart ismi vb farklı şekillerde de kullanılmaktadır.

4.2.1.1. مَنْ İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:

مَنْ İsm-i mevsûlü Kurân'da en çok kullanılan mevsûllerden birisidir. Mevsûl Kurân'da birkaç farklı şekilde geçmektedir. Bu farklı yerlerde de tabii olarak değişik konumlarda bulunmaktadır. Bu ism-i mevsûl kendi şekliyle, önüne ve sonuna herhangi bir ek almadan 73 sûrede yaklaşık 330 farklı yerde geçmektedir. Mevsûlün, geçtiği âyetlerdeki konumunu incelediğimizde büyük çoğunlukla mefûl, daha sonra da sırasıyla mübteda, fâil, harf-i cerle mecrûr, müstesnâ, haber ve bedel durumunda olduğunu görmekteyiz.

Biz sırasıyla mefûl, mübteda ve fâil konumlarına birer tane örnek vereceğiz:

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ
الْجُنْبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşta, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.” (Nisa, 4/36)

Âyet-i kerimedeki مَنْ ism-i mevsûlü mefûl konumundadır.

وَمَنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا لَا يُؤْمِنُوهَا بِهَا حَتَّىٰ
إِذَا جَاءَهُمْ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

“Onlardan seni (okuduğun Kurân'ı) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler, kulaklarına da ağırlık verdik. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfirler sana geldiklerinde "Bu Kurân eskilerin masallarından başka bir şey değildir." diyerek seninle tartışırlar.” (Enam, 6/25)

Bu âyetteki مَنْ ism-i mevsûlü de mübteda konumundadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
“Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık O, size yaptıklarınızı bildirecektir.” (Maide, 5/105) Bu âyetteki مَنْ mevsûlü de fâil konumunda bulunmaktadır.

Bu ism-i mevsûl Kurân'da yaklaşık 30 yerde de وَمَنْ şeklinde geçmektedir. Buralardaki konumunu incelediğimizde genellikle حَوْلَ، عِنْدَ مَعَ، gibi zarfların، هُوَ، zamirinin فِي ve عَلَى harf-i cerlerinin önünde ve matûf olarak geldiğini görmekteyiz. Her birine birer örnek vermekle yetinceğiz:

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ

“Kâfir olanlar: Sen resûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin, derler. De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi olan (Peygamber) yeter.” (Ra'd, 13/43)

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ

“Şehirlerin anası (olan Mekke'de) ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için, sana böyle Arapça bir Kurân vahyettiKurân-ı (İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.” (Şûra, 42/7)

فَإِذَا جَاءَهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Onlara bir iyilik (bolluk) gelince, "Bu bizim hakkımızdır derler"; eğer kendilerine bir fenalık gelirse Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.” (Araf, 7/131)

وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَاتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ

“Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Kendisini rezil edecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim.” (Hud, 11/93)

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ

“İyi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır. (O halde) Allah'tan başka ortaklara tapanlar neyin ardına düşüyorlar! Doğrusu onlar, zandan başka bir şeyin ardına düşmüyorlar ve onlar sadece yalan söylüyorlar.” (Yunus, 10/66)

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِنَّا يُرْجَعُونَ

“Yeryüzüne ve onun üzerindekiyle ancak biz vâris oluruz (her şey gider, biz kalırız) ve onlar ancak bize döndürülürler.” (Meryem, 19/40)

Âyetlerin hepsinde mevsûl matûf durumundadır.

‘nin ismi İsm-i mevsûlî Kurân'da, لَمَنْ şekliyle ikisi mübteda ve ikisi de İsm-i mevsûlî olarak toplam 4 yerde geçmektedir:

وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلَّمُوا لَمَانَ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular.

Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirilene öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: ' Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız' demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, kartı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı! (Bakara, 2/102)

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“ Ehl-i kitaptan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Allah'ın Ayetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk olandır.” (Âl-i İmran, 3/199)

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لِيُبْتَئَنَّ فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا

“İçinizden bazıları vardır ki (cihad konusunda) pek ağırdan alırlar. Eğer size bir felâket erişirse: 'Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım.' der.” (Nisa, 4/72)

يَدْعُو لِمَنْ ضَرَّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لِبِئْسَ الْمَوْلَىٰ وَلِبِئْسَ الْعَشِيرُ

“O, zararı faydasından daha (akla) yakın olan bir varlığa yalvarır. O (yalvardığı), ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir dosttur.” (Hacc, 22/13)

Bu ism-i mevsûl Kurân'da أَفْمَنْ şeklinde ise yaklaşık 16 yerde geçmektedir. Bu kullanımın en dikkat çekici tarafı, 16 yerin hepsinde mübteda olarak kullanılmasıdır. Biz bir örnek vereceğiz:

أَفْمَنْ يَمْشِي مُكَبًِّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“ Şimdi (düşününün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi? ” (Mülk, 67/22)

Bu mevsûl Kurân'da أَمَّنْ şeklinde ve hepsinde mübteda konumunda 6 yerde geçmektedir. Biz bu duruma bir örnek vermekle yetineceğiz:

أَمَّنْ بِيَدِ الْخَلْقِ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“(Onlar mı hayırlı) yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir tanrı mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!” (Neml, 27/64)

Bu ism-i mevsûl ayrıca مِمَّنْ şekliyle de Kurân'da yaklaşık 30 yerde ve mecrûr durumunda bulunmaktadır. Bu durumuna da bir örnek vereceğiz.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden veya O'nun Ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kimdir! Şüphe yok ki, zalimler kurtuluşa ermezler!” (Enam, 6/21)

Son olarak bu ism-i mevsûl Kurân'da ل harf-i ceriyle birlikte yaklaşık 62 yerde geçmektedir. Harf-i cerle kullanıldığı için mecrûr durumundadır. Bu durumunu da bir âyet-i kerime ile örneklendireceğiz:

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Onların Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları Adn cennetleridir. Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Bu söylenenler, hep Rabbi'nden korkan (O'na saygı gösterenler) içindir.” (Beyyine, 98/8)

4.2.2. ما İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:

“O şey ki” anlamında kullanılan müşterek ism-i mevsûldür. Genellikle akılsızlar için kullanılır. (Abbâs Hasen, 1973: I, 351; el-Hâşimî, 1976: 101; Dr. Ahmet Muhtâr, 1994: 49)

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size. Onların yaptıklarından dolayı sorumlu olmayacaksınız.” (Bakara, 2/141) âyet-i kerimesinde bu durum açık olarak görülmektedir.

ما ism-i mevsûlü, şu durumlar oluştuğunda akıl sahibi varlıklar için de kullanılabilir: (Abbâs Hasen, 1973: I, 351; Ahmet Muhtâr, 1994: 49)

1.Akıllı ve akılsız karışık olduğunda, akıllının çokluğundan dolayı üstünlüğü vurgulanırsa:

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler o'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir.” (Haşr, 59/24) âyetindeki ما ism-i mevsûlünde olduğu gibi.

2.Akıl sahibi ve sıfatı birlikte kullanılmışsa ما akıllı olan için kullanılır:

Bu kullanım örneği Kurân-ı Kerim'de bulunmamaktadır.

اصْحَابُ مَا تُرِيدُ مِنَ الطَّلَابِ: الْعَالِمِ وَالصَّالِحِ.

“Öğrencilerin âlim veya salih olanından istediğinle arkadaş ol.”

Bu durum aslında şöyle demek istendiğini gösterir:

صَاحِبٌ مَنْ كَانَتْ ذَاتُهُ مَوْصُوفَةً بِالْعِلْمِ، وَمَنْ كَانَتْ ذَاتُهُ مَوْصُوفَةً بِالصَّلَاحِ.

“Öğrencilerden ister ilim sahibi olanla istersen salih olanla arkadaş ol.”

Burada iki şey birlikte kastediliyor. Kişi sıfatıyla birlikte zikredildiği için burada ما sanki مَنْ yerine kullanılmış gibidir.

3.Ortada kapalılık bulunduğu zamanlarda, mesalâ uzaktan görünen bir şeyin ne olduğunun anlaşılmadığı durumlarda: “Ağaç mı, insan mı, erkek mi kadın mı” gibi.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.” (Âl-i İmran, 3/35)

Kız mı erkek mi olduğu bilinmediği için مَا , مَنْ yerine kullanılmıştır.

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.” (Lokman, 31/34) Bu âyette de aynı durum söz konusudur.

مَا ism-i mevsûlünün akıl sahipleri için de kullanılabilmesine şu âyet örnek olarak gösterilebilir:

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَاتَّكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرَبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ آدْنَى أَلَّا تَعْدِلُوا

“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdir de) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” (Nisâ, 4/3)

مَا, ism-i mevsûl dışında, soru edatı, şart edatı vb 11-12 farklı şekilde de kullanılmaktadır (Abbâs Hasan, 1973: I, 354).

4.2.2.1. مَا İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı

مَا ism-i mevsûlü, konunun anlatıldığı yerde de ifade edildiği gibi genellikle akılsızlar için kullanılır. Ancak birtakım şartlar oluştuğu takdirde akıllılar için de kullanılmaktadır. Kurân’da her iki şekline de örnek bulunmaktadır.

İlk olarak bu mevsûlün çok farklı bir kullanımı üzerinde durmak istiyoruz. O da Kurân’da mevsûlün, Allah (c.c.) için kullanılmış şeklidir.

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى

“Erkeği ve dişiği yaratana yemin ederim ki” (Leyl, 92/3)

Bu mevsûl Kurân’da, kendi yalın şekliyle yaklaşık 520 yerde geçmektedir. Bu yerlerin büyük çoğunluğunda mefûl, sonra da sırasıyla mübteda, muzafun ileyh, harf-i cerle mecrûr ve nâib-i fâil konumunda bulunmaktadır. Çalışmamızda her birine birer örnek vermeye yetineceğiz:

وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلْفُفًا مَّا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى

"Sağ elindeki at da, onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları, sadece bir büyüücü hilesidir. Büyücü ise, nereye varsa (ne yapsa) iflah olmaz." (Taha, 20/69)
Âyet-i kerimedeki her iki mevsûl de mefûl konumundadır.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz." (Bakara, 2/134) âyetindeki her iki مَا mevsûlü de mübteda konumunda bulunmaktadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

"Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin, eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin." (Bakara, 2/172) Âyetteki mevsûl muzafun ileyh konumundadır.

وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler.

Eğer o kadınlar, (kendiliklerinden) çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah azîzdir, hakîmdir." (Bakara, 2/240) Ayetteki مَا ism-i mevsûlü فِي harf-i cerinden dolayı mecrûr konumundadır.

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

"Bilmiyor mu ki kabirlerin içindekiler fırlatılacak ve sinelerin (göğüslerin) içindekiler derlenecek." (Âdiyat, 100/ 9,10)

Âyetteki مَا ' lar müşterek ism-i mevsûl olup nâib-i fâil konumundadır.

مَا ism-i mevsûlü Kurân'da فِيمَا şeklinde 23 yerde, harf-i cerden sonra geldiği için mecrûr olarak geçmektedir. Bir örnek vermekle yetineceğiz:

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

"Muhakkak ki Rabbin, ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyamet günü onların aralarında hükmedecektir." (Secde, 32/25)

Bu ism-i mevsûl, Kurân'da لِمَا şekliyle ل harf-i cerinden sonra mecrûr olarak 36 yerde geçmektedir. Bu duruma bir örnek vereceğiz:

ثُمَّ بَعَثْنَا لَهُمْ لِنُعَلِّمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا

"Sonra da iki gruptan (Ashâb-ı Kehf ile hasımlarından) hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırdı." (Kehf, 18/12)

Aynı ism-i mevsûl Kurân'da لِمَا şeklinde te'kid ل ' dan sonra 6 yerde geçmektedir. Bir örnek vermekle yetineceğiz:

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لِمَا تَخَيَّرُونَ

“Onda, beğendiğiniz her şey sizin için mutlaka vardır (diye mi yazılı)?” (Kalem, 68/38)

Âyetteki مَا , إِنَّ , nin ismi konumundadır.

Bu ism-i mevsûl ب harf-i ceriyle yaklaşık 280 yerde mecrûr olarak bulunmaktadır:

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنَّ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا

“Rabbiniz, sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.” (İsra, 17/25)

مَا ism-i mevsûlü Kurân'da مِمَّا şeklinde مَنْ harf-i cerinden sonra mecrûr olarak yaklaşık 90 yerde geçmektedir.

ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُنْقَلَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا

“İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve (Allah'ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.” (İsra, 17/39)

Bu ism-i mevsûl Kurân'da, عَنْ harf-i cerinden sonra yaklaşık 46 yerde عَمَّا şeklinde geçmektedir. Konuyla ilgili bir örnek vereceğiz:

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Yaptıklarından dolayı.” (Hicr, 15/93)

Mevsûl ayrıca Kurân'da 3 yerde de أَمَّا şeklinde geçmektedir.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمَ الثَّنَائِيْنَ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الثَّنَائِيْنَ نُبِّنُونِي يَعْلَمُ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“(Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin.” (Enam, 6/143)

وَمِنَ الإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ البَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمَ الثَّنَائِيْنَ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الثَّنَائِيْنَ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Deveden de iki, sığırdan da iki (yarattı.) De ki: O bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahit mi oldunuz? Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan kim daha zalimdir! Şüphesiz Allah o zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.” (Enam, 6/144)

قُلِ الْحَمْدُ لِلّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى اللّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ

“(Resûlüm!) De ki: Hamd olsun Allah'a, selam olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı, yoksa O'na koştuıkları ortaklar mı?” (Neml, 27/59)

Son olarak bu ism-i mevsûl, Kurân'da و atıf harfiyle وَمَا şeklinde yaklaşık olarak 350 yerde ve yalın şeklinde olduğu gibi mefûl, mübteda, muzafun ileyh konumlarında

kullanılmıştır. Mevsûlün yalın durumunu anlatırken verdiğimiz örneklerle aynı durum söz konusu olduğu için tekrar örnek vermeyeceğiz.

4.2.3. **أل İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:**

أل ism-i mevsûlü akıllı ve akılsızlar için kullanılan müşterek bir ism-i mevsûldür. Tek bir şekliyle, müfred, müsenna ve cemi için kullanılır. أل lafız olarak müfred müzekker, fakat mana olarak bunun dışında da gelebilir. (Abbâs Hasen, 1973: I, 356; el-Hâşimî, 1976: 103.)

أل ‘in mevsûl olarak kullanıldığı yere şu âyet örnek olarak gösterilebilir:

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

“ Dini tasdiklerinin ifadesi olarak, hayır işlerinde mal harcayan erkekler, mal harcayan hanımlar ve Allah’a güzel bir ödünç verenlerin ödülleri kat kat arttırılacak, ayrıca onlara değerli bir mükâfat da verilecektir.” (Hadid, 57/18)

أل ‘in mevsûl olmasının şartları vardır; Bu şartlar, ism-i fâil, ism-i mefûl veya mübalağa gibi açık sıfat olan bir kelimeye bitişmesi, ism-i tafdile ise bitişmemesidir. (Abbâs Hasen, 1973: I, 356; el-Hâşimî, 1976: 103)

أَقْبَلَ الشَّاكِرِ- وَالْمَشْكُورِ- وَالشُّكُورِ.

Bu örneklerdeki أل ism-i mevsûlü, الذى anlamındadır. (el-Hâşimî, 1976: 103)

أَقْبَلَ الَّذِي شَكَرَ

“Şükreden kişi geldi.”

أَقْبَلَ الَّذِي شَكَرَ لَهُ.

“Kendisine teşekkür edilen kişi geldi.”

أَقْبَلَ الَّذِي شَكَرَ شُكْرًا كَثِيرًا.

“Çok şükreden kişi geldi.”

İsm-i fâillerin başındaki أل takısı eğer cins özelliği dışında kullanılır ve sadece belirlilik için getirilmeyip aynı zamanda ism-i mevsûl anlamında da kullanılırsa, bu durumda ism-i fâilin başındaki harf-i tarif, ism-i mevsûl kabul edilir. (Özdoğan, 2007: 63)

Nahivciler arasında أل ‘in isim mi yoksa harf mi olduğu konusunda görüş ayrılığı olmuştur. Ancak çoğunluğun görüşü isim olduğu yönündedir. Bunun delili de, أل ism-i mevsûlünün âid zamirini almasıdır. Çünkü ancak isim olan mevsûller zamir alırlar.

4.2.3.1. **أل İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı:**

Bu mevsûlle ilgili olarak Kurân’da, konuyu anlattığımız yerde kullandığımız örnek bulunmaktadır. O örneği burada da vermekle yetineceğiz:

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

“Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır.” (Hadid, 57/18)

4.2.4. **ذَا İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:**

ذَا ism-i mevsûlü tek kalıpla akıllı, akılsız, müfred, müsenna, cemi, müzekker ve müennes için kullanılan müşterek ism-i mevsûldür. (Abbâs Hasen, 1973: I, 359; el-Hâşimî, 1976: 102)

ذَا ‘nin kullanımına örnek olarak şu âyet-i kerimeler gösterilebilir:

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ

“ O’nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaata edebilir? ” (Bakara, 2/255)

مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا

“ Rabbiniz ne indirdi? “Hayır, indirdi” dediler. ” (Nahl, 16/30)

Nahivciler, şu üç şart gerçekleştiğinde ancak ذَا nin mevsûl olabileceğini söylemişlerdir: (Abbâs Hasen, 1973: I, 158; el-Hâşimî, 1976: 102.)

1. İstifhamiyye olan مَنْ ve مَا ‘dan sonra gelmesi gerekir. Genellikle مَنْ ‘den sonra âkıl, مَا ‘dan sonra gayr-ı âkıl için kullanılır.

Yukarıda verilen Bakara 255 ve Nahl 30. âyetler bu duruma örnektir.

2. ذَا ‘nin مَنْ ve مَا ile birleşerek tek kelime olup istifham edatı haline gelmemesi gerekir.

مَنْ ذَا عِنْدَكُمْ؟

“ Yanınızdaki kim? ” Cümle bu haliyle mübteda ve haberden oluşan isim ve soru cümlesi olmaktadır.

3. ذَا işaret ismi olarak kullanılmamalıdır. Bu durumda sıla cümlesi olmayacağından mevsûl olamaz.

مَاذَا الْكِتَابُ؟ مَنْ ذَا الشَّاعِرُ؟

Bu durumda ifade مَاذَا الْكِتَابُ؟ ام هَذَا الْكِتَابُ؟ مَنْ ذَا الشَّاعِرُ؟ denilmiş gibi olur.

4.2.4.1. **ذَا İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı:**

Bu ism-i mevsûl Kurân’da, mevsûl olarak 5 yerde مَنْ ذَا şeklinde مَنْ soru edatıyla birlikte kullanılmaktadır. Biz bir tanesini örnek olarak vereceğiz:

مَنْ ذَا الَّذِي يُفْرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعَفْ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ

“Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfatı da vardır.” (Hadid, 57/11)

Ayrıca مَاذَا şeklinde مَا soru edatıyla birlikte de yaklaşık 20 yerde kullanılmaktadır. Burada dikkat çeken bir kullanım şekli bulunmaktadır. مَاذَا cümle içerisinde fiilden önce bulunursa مَا mübteda, ذَا ise haber konumunda olmaktadır. مَاذَا isimden veya harf-i cerden önce bulunursa مَاذَا tek başına soru edatı durumunda

bulunmaktadır. İkinci durum Kurân'da sadece bir yerde bulunmaktadır. Her birine birer örnek vereceğiz:

هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi (Ey kâfirler!) O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır (Gösteremezler)! Zalimler açık bir sapıklık içindedirler.” (Lokman, 31/11) âyetinde مَاذَا mübteda ve haber konumundadır.

قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْجِبُ الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ

“De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın!)" Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.” (Yunus, 10/101) âyet-i kerimesinde mevsûl, soru edatı konumunda bulunmaktadır.

4.2.5. **ذُو İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:**

Tay kabilesinin lughatında الذِّي anlamında kullanılan müşterek bir ism-i mevsûldür. Bundan dolayı bu ism-i mevsûl “ذُو الطَّائِيَّةِ” olarak isimlendirilmiştir (İbn Hişâm, 1979: I, 153; el-Hâşimî, 1976: 102; İbn Akîl, 1980: I, 151; el-Fevzân, 1999: I, 70; ez-Zemahşerî, 1990: I, 175) .

Dilcilerin büyük çoğunluğu ذُو ism-i mevsûlünü; müfred, müsenna, cemi, müzekker ve müennes için tek lafız olarak kullanmaktadırlar.

Bir kısmı ise bu ism-i mevsûlü, müzekker için ذُو , müfred müennes için ذَاتُ , cemi müennes için de ذَوَاتُ şeklinde kullanmaktadırlar (İbn Akîl, 1980: I, 150).

ذُو İsm-i mevsûlü hem akıllı hem de akılsızlar için bu lafızla kullanılır (el-Hâşimî, 1976: 102; Abbâs Hasan, 1973: I, 357; İbn Akîl, 1980: I, 149).

4.2.5.1. **ذُو İsm-i mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:**

Mevsûlün Kurân'da kullanımı bulunmamaktadır.

4.2.6. **أَيُّ İsm-i Mevsûlünün Özellikleri:**

أَيُّ İsm-i mevsûlü hem âkıl ve hem de gayr-ı âkıl olanlar için kullanılan müşterek bir ism-i mevsûldür (İbn Hişâm, 1979: I, 150; el-Hâşimî, 1976: 101; el-Fevzân, 1999: I, 77; Abbâs Hasan, 1973: I, 363).

Sa'leb, “ فَسَلِّمْ عَلَيَّ أَيُّهُمْ أَفْضَلُ ” ifadesini örnek göstererek أَيُّ kelimesini mevsûl olarak kabul etmediğini söyler (İbn Hişâm, 1979: I, 150).

Müennesinin أَيَّةٌ olduğu söylene de bu kullanım oldukça azdır.

Bütün ism-i mevsûller mebnî olmasına rağmen أَيُّ için dört durum söz konusudur. أَيُّ bunlardan bir tanesinde mebnî diğerlerinde ise murabtır (İbn Hişâm, 1979: I, 153; el-Hâşimî, 1976: 101; İbn Akîl, 1980. I, 161; Abbâs Hasan, 1973: I, 163).

أَيُّ ‘nun mebnî olduğu durum şudur: أَيُّ muzaaf olup, sılası olan isim cümlesinin sadrı yani mübtedası olan zamir, mahzûf olduğunda أَيُّ mebnî olur.

يُعْجِبُنِي أَيُّهُمْ مُجْتَهِدٌ

“Çalışkan olanı severim.” cümlesinde مُجْتَهِدٌ kelimesinin zamiri olan هُوَ, mahzûf olduğundan أَيُّ mebnîdir.

Bu durum Kurân-ı Kerim'deki şu âyet-i kerime ile de örneklendirilebilir:

ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا

“Sonra her zümreden Rahmân'a karşı en ziyade isyankâr olanları muhakkak ayırıp çıkaracağız.” (Meryem, 19/69)

أَيُّ ‘nun murab olduğu üç durum ise şunlardır:

- a) أَيُّ muzaaf olur, sadrı sılası olan isim cümlesindeki zamir mezkûr olursa أَيُّ murab olur.

سَيَرُونِي أَيُّهُمْ هُوَ أَشْجَعٌ.

“Onların en cesuru beni ziyaret edecek.”

- b) أَيُّ muzaaf olmayıp, sadrı sılası mezkur olduğunda أَيُّ gene murab olur.

سَيَفُوزُ أَيُّ هُوَ مُخْلِصٌ.

“Samimi olan başaracaktır.”

- c) أَيُّ muzaaf olmayıp sadrı sılası mahzûf olduğunda أَيُّ murab olur.

يُعْجِبُنِي أَيُّ جَالِسٌ.

“Oturandan hoşlanırım.” (Abbâs Hasan, 1973: I, 363).

Abbâs Hasan aynı eserinde أَيُّ ‘nun murab olduğu durumlara şunu da eklemiştir: أَيُّ ‘nun sadrı sılası zahir isim veya zahir fiil veya mukadder fiil olduğu zaman (Abbâs Hasan, 1973: I, 364) :

سَوْفَ أَثْنِي عَلَى أَيُّهُمْ يَتَسَامَىٰ بِنَفْسِهِ.

“Kendini hesaba çeken kimseyi öveceğim.”

سَأَ غَضِبُ عَلَى أَيُّهُمْ عِنْدَكَ.

“Onlardan senin yanında olana kızacağım.”

تَزُورُ أَيُّهُمْ مُحَمَّدًا مُكْرَمًا.

“Muhammed'in ikramda bulunduğu kimseyi ziyaret edersin.”

4.2.6.1. İsm-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:

أَيُّ ism-i mevsûlü Kurân'da az kullanılan ism-i mevsûllerdendir. Toplam 4 yerde geçmektedir. Bu dört yerin iki tanesinde mefûl (dolayısıyla mansûb), iki tanesinde de (birinde fâil, diğerinde mefûlden olmak üzere) bedel konumunda bulunmaktadır. Biz mevsûle bir örnek vermekle yetineceğiz:

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

“Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi, dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptı.” (Kehf, 18/7)

Ayetteki أَيُّ ism-i mevsûlü لَنْبُلُوهُمْ kelimesinde bulunan هُمْ zamirinden bedel olup mansûbtur.

4.2.7. لَاسِيْمًا 'da Bulunan مَا 'nın Mevsûl Olma Durumu:

لَاسِيْمًا 'dan sonraki isim için üç durum söz konusudur:

1. Raf'
2. Nasb
3. Cer

Ayrıca لَاسِيْمًا 'dan sonraki isim marife olabileceği gibi nekre de olabilir (İbn Akîl, 1980: I, 167).

Konuya örnek olarak لَاسِيْمًا حَسَنٌ cümlesi verilebilir. Bu durumda مَا mevsûl, حَسَنٌ ise hazfedilmiş mübtedanın haberi olur ki, takdiri şöyledir: لَاسِيْمٍ الَّذِي هُوَ حَسَنٌ.

Bu durumda mübteda olan (هُوَ) vücûben hazfedilmiş olur.

Mübteda ve haberden oluşan cümle sıla cümlesi olup irabta mahalli yoktur.

5. HARF-İ MEVSÛLLER

Harf-i mevsûller; kendisini etkileyen âmîle göre irab edilen ve sılasıyla birlikte masdar olan harflerdir. Âid zamirine ihtiyaç duymazlar.

Harf-i mevsûller beş tanedir. Ancak Ahmed el-Hâşimî ve İbn Hişâm الذى ism-i mevsûlünü de harf olanlara ekleyerek altı tane olduklarını söylemektedirler (el-Hâşimî, 1976: 99; İbn Hişâm, 1979: I, 137).

Bu mevsûller şunlardır:

1. أَنْ-i masdariyye
2. أَنْ (şeddeli ن ile)
3. مَا-i masdariyye
4. كَيْ
5. لَوْ
6. الَّذِي

الَّذِي	لَوْ	كَيْ	مَا-i masdariyye	أَنْ şeddeli (ن ile)	أَنْ-i masdariyye
---------	------	------	---------------------	-------------------------	----------------------

Bu harf-i mevsûlleri sırasıyla inceleyelim:

5.1. أَنْ Masdar Harfinin Özellikleri:

أَنْ masdar harfi, önüne geldiği fiil ile beraber masdar-ı müevvel olarak bulunur.

أَنْ masdar harfi, çekimli fiil ile gelebilir (el-Hâşimî, 1976: 99).

أَنْ masdar harfinin, sılası fiil cümlesi olmak zorundadır.

Bu mevsûlün fiili:

a) Mâzî fiil olabilir:

أَوْعَيْبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“(Allah'ın azabından) sakınıp da rahmete nâil olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı?” (Araf, 7/63)

b) Muzâri fiil olabilir:

يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرَجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ

“Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.” (Maide, 5/37)

c) Emir fiil olabilir:

أَشْرَيْتُ إِلَيْهِ بِأَنْ قُمْ.

“Ona kalkmasını işaret ettim.”

Bunlardan sadece muzari fiil nasbedilebilir (Abbâs Hasan, 1973: I, 409; el-Hâşimî, 1976: 99).

Eğer ان gayr-ı mutasarrıf (çekimsiz) bir fiilin önünde bulunursa, o hafifletilmiş ان (şeddeli) demektir. (el-Hâşimî, 1976: I, 409; İbn Akîl, 1980: I, 138)

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

“İnsan için çalıştığından başka bir şey yoktur.” (Necm, 53/39)

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

“Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde Kurân'dan sonra hangi söze inanacaklar?” (Araf, 7/185)

ان masdar harfi, iki harf-i cer (حَتَّى ve ل) ve şu dört atıf harfinden (وَفَ، وَ، ثُمَّ، ثُمَّ، ثُمَّ، ثُمَّ) sonra gelirse gizli kabul edilir ve sonraki muzâri fiili nasbeder.

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Eğer onlar sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Şüphesiz Allah çok bağışlayan ve çok acıyandır.” (Hucurât, 49/5)

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

“O Resulünü, diğer bütün dinlere üstün kılmak için, hidayet ve hak dini ile göndermiştir. İsterse müşrikler bundan hoşlanmasınlar.” (Saf, 61/9)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

“Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük ederseniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.” (Hucurât, 49/6)

لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيَتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

“Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.” (Fetih, 48/2)

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

“Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun, demesi mümkün değildir. Bilakis (şöyle demesi gerekir): Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabb'e hâlis kullar olunuz.” (Âl-i İmran, 3/79)

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Bedevilerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile." Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda

elde etmenizi isterse O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Kaldı ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Fetih, 48/11)

5.1.1. أن Masdar Harfinin Kurân-ı Kerim’de Kullanımı

أن masdar harfi, Kurân’da en çok kullanılan harf-i mevsûllerden biridir. Konunun anlatıldığı yerde de ifade edildiği gibi bu mevsûl, gizli ve açık olarak farklı şekillerde bulunabilir. Çeşitli şekilleriyle Kurân-ı Kerim’de geçtiği yerleri göstermeye çalışacağız.

Bu mevsûl Kurân’da kendi şekliyle, açık olarak yaklaşık 450 yerde harf-i mevsûl olarak geçmektedir.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yarattı.” (Nahl, 16/15) âyetinde bulunan أن, harf-i mevsûl konumundadır.

Genellikle muzâri fiilden önce gelen أن –i masdariyyenin, Kurân-ı Kerim’de mâzî fiilden önce de kullanıldığı olmuştur. Bu da mevsûl için farklı ve dikkat çekici bir durumdur. Bir örnekle yetineceğiz:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.” (Rum, 30/21)

أن ile muzâri fiilin arasına nefiy edatı لا gelse de أن masdariyye olur:

حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

“Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbi'nizden açık bir delil getirdim; artık İsrailoğullarını benimle bırak!” (Araf, 7/105)

أن –i masdariyye, حَتَّى'den sonra gizli olarak yaklaşık 85 yerde geçmektedir. Bu yerlerde mazi ve muzâriden önce gelmektedir. Birer tane örnek vermekle yetineceğiz:

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

“Apaçık delil kendilerine gelinceye kadar ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi.” (Beyyine, 98/1) Âyette muzâri fiilden önce gelmiştir.

بَلْ مَنَعْتُ هَؤُلَاءِ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ

“Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim.” (Zuhruf, 43/29) âyetinde mâzî fiilden önce gelmiştir.

أَنْ masdar harfî, Kurân'da en çok ل harf-i cerinden sonra gelmektedir. Hemen hemen birçok fiille kullanılmıştır. Biz iki örnek vermekle yetineceğiz:

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kurân'ı indirdi Kurân-ı” (Nahl, 16/44)

قِيمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا

“Onu dosdoğru (bir Kitab) olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları) uyarmak ve yararlı işler yapan müminlere kendileri için güzel mükâfat bulunduğunu müjdelemek için.” (Kehf, 18/2)

أَنْ masdar harfinin, farklı bir kullanım şekli, أَا şeklindeki kullanımıdır. Bu şekilde Kurân'da yaklaşık olarak 40 yerde geçmektedir. Biz bir örnek vereceğiz:

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

“(Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!” (Şuara, 26/3)

Bir farklı kullanım şekli de لَيْلًا şeklindedir. Bu haliyle de Kurân-ı Kerim'de 3 yerde geçmektedir. Bu şekline de bir örnek vereceğiz:

لَيْلًا يَعْلَمُ أَهْلَ الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Böylece kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Lütf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah, büyük lütf sahibidir.” (Hadid, 57/29)

Bu harf-i mevsûl aynı şekilde و، ف، ثم ve أو atf herflerinden sonra da Kurân-ı Kerim'de bol miktarda kullanılmaktadır. Konuyu anlattığımız yerde her birine birer örnek verdiğimiz için burada tekrar örneklendirmeyi düşünmüyoruz.

5.2. أَنْ Harf-i Mevsûlünün Özellikleri

أَنْ isim cümlesinin önüne gelir. İsim ve haber alır. Normalde mübteda ve haber olan bu öğelere أَنْ 'nin ismi ve أَنْ 'nin haberi adı verilir.

أَنْ te'kîd ve masdar ifade eder. Önüne geldiği isim cümlesini masdara dönüştürür ve o cümleyi ana cümlelerin yan cümlesi haline getirir. Böylece أَنْ ve o isim cümlesi masdar-ı müevvel olur.

أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır.” (Ankebut, 29/51)

Muhaffef أَنْ, musekkal أَنْ gibidir; İsmi ve haberi olur. Ancak muhaffef أَنْ 'in ismi mahzûf, musekkal أَنْ 'in ismi ise mezkûrdur. (İbn Akîl, 1980: I,138; Abbâs Hasen, 1973: I, 410)

ظَنَنْتُ أَنْ حَسَنٌ قَرِيبٌ.

“*Hasan’ın yakın olduğunu sandım.*” cümlesinde muhaffef أَنْ kullanılmıştır.

Eğer أَنْ ‘in haberi müştak (türemiş) bir isim ve ismine de muzaaf olursa haberi önce gelir.

بَلَّغْنِي أَنَّكَ مُسَافِرٌ.

“*Yolcu olduğunu öğrendim.*”

Bu durumda ifade şöyle olur:

بَلَّغْنِي سَفْرُكَ.

Fakat haberi camid bir isim veya zarf olursa ismi önce gelir. (el-Hâşimî, 1976: 99)

بَلَّغْنِي أَنَّ هَذَا سَعْدٌ.

“*Bunun mutlu olduğunu öğrendim.*”

Yani şöyle demektir:

بَلَّغْنِي كَوْنَهُ سَعْدًا.

“*Mutlu olduğunu öğrendim.*”

5.2.1. أَنْ Harf-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı

أَنْ harf-i mevsûlü Kurân-ı Kerim’de farklı şekillerde kullanılmaktadır. Kendi yalın şekliyle yaklaşık 100 yerde geçmektedir. Bir örnek âyet vermekle yetineceğiz:

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنْ دَابِرَ هَوْلَاءٍ مَقْطُوعٍ مُصْبِحِينَ

“*Ona (Lût’a) şu hükmümüzü vahyettik: "Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardi kesilmiş olacaktır."* (Hicr, 15/66) âyetindeki أَنْ, nasb ve masdar edatı olarak kullanılmıştır.

Mevsûl, أَنَا şekliyle Kurân’da 15 yerde kullanılmaktadır.

وَأَيَّةَ لَهُمْ أَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْحُونِ

“*Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir.*” (Yasin, 36/41)

5.3. مَا Harf-i Masdarının Özellikleri

مَا harf-i masdarı, أَنْ harf-i masdarı gibi kendisinden sonra gelen kelime ile birlikte masdar ifade eder.

مَا harf-i masdarı iki kısma ayrılır: (el-Hâşimî, 1976: 99; Abbâs Hasen, 1973: I, 411)

1. Masdariyye zarfiyye olması:

Bu durumda ya mâzî fiil ya da لَمْ ile olumsuz yapılmış muzâri fiille getirilir:

سَأَصَاحِبُكَ مَا دُمْتَ مُخْلِصًا.

“*Samimi olduğun müddetçe seninle arkadaş olurum.*”

Yani: “*مدَّة دَوَامِكَ مُخْلِصًا.*” “samimiyetin müddetince” demektir.

2. Masdariyye gayr-ı zarfiyye olması:

Bu durumda da hem mâzî hem muzâri fiil ile ve hem de isim cümlesiyle getirilebilir.

Ancak son durumun kullanımı oldukça azdır:

فَرَعْتُ مِمَّا أَهْمَلَ الرَّجُلُ.

"Adamın ihmali dolayısıyla korktum."

Yani: مِنْ إِهْمَالِ الرَّجُلِ "Adamın ihmalinden" demektir. Bu cümle mâzî fiil ile kullanımına örnektir.

Muzâri fiille kullanımına örnek ise:

أَلْ أَجْلِسُ فِي الْحَدِيقَةِ مَا لَمْ تَجْلِسْ فِيهَا.

"Bahçede oturmadığın müddetçe ben de oturmayacağım."

Yani: مَدَّةَ عَدَمِ جُلُوسِكَ فِيهَا "Orada oturmadığın müddetçe" cümlesi verilebilir.

Şu cümle de isim cümlesi ile kullanımına örnektir:

أَزُورُكَ مَا الْوَقْتُ مُنَاسِبٌ.

"Uygun bir zamanda seni ziyaret edeceğim."

Yani: مَدَّةَ مُنَاسِبَةِ الْوَقْتِ "Vaktin uygunluğu ölçüsünde" demektir.

5.3.1. Harf-i Masdarının Kurân-ı Kerim'de Kullanımı:

مَا harf-i masdarı, Kurân-ı Kerim'de üç farklı şekilde kullanılmıştır. Biri kendi orijinal şekliyle, diğeri كَمَا üçüncü şekli de كَلَّمَا dir. Yalın şekliyle yaklaşık 35 yerde geçmektedir. Bir örnek vereceğiz:

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى

"İnsanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün" (Naziat, 79/35)

كَمَا şekliyle ise yaklaşık 58 yerde geçmekte olup bu duruma da bir örnek vermekle yetineceğiz:

كَأَن لَّمْ يَغْتَبُوا فِيهَا إِلَّا بُعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ

"Sanki orada hiç barınmamışlardı. Biliniz ki, Semûd kavmi (Allah'ın rahmetinden) uzak olduğu gibi Medyen kavmi de uzak oldu." (Hud, 11/95)

كَلَّمَا şekliyle ise yaklaşık 8 yerde geçmektedir.

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كَلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"(O esnada) şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etrafi aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar." (Bakara, 2/20)

5.4. Harf-i Mevsûlünün Özellikleri

كَيْ başına geldiği fiil ile beraber masdar-ı müevvel olur. Ancak bu mevsûlü diğer harf-i mevsûllerden ayıran durum, sadece muzâri fiilin önüne gelmesidir. Sırası muzâri fiilden ibarettir. كَيْ 'in önüne bazen lafzen bazen de takdiren ل harf-i ceri gelir. (el-Hâşimî, 1976: 99; Abbâs Hasen, 1973: I, 411; İbn Akîl, 1980: I, 138)

إِجْتَهَدْتُ لِكَيْ أَنَالَ نَجَاحًا.

"Başarılı olmak için çalıştım."

وَادِّ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ
وَتَخَشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي
أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

“(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! Diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.” (Ahzâb, 33/37)

Yukarıdaki âyet-i kerimede olduğu gibi كَى ‘den sonra bazen olumsuzluk anlamında لا gelir ve ayrı yazılır.

5.4.1. Harf-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı:

Harf-i mevsûlü Kurân-ı Kerim’de şu üç şekilde geçmektedir:

Kendi yalın şekliyle 4 yerde geçmektedir.

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَأِذِنِ السَّبِيلِ كَى لَا
يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber ve yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.” (Haşr, 59/7)

Harf-i mevsûlü ise sadece 2 yerde geçmektedir:

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْنًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

“Sizi Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecektir. Kurân-ı Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak, şüphesiz ki Allah bilgilidir, kudretlidir.” (Nahl, 16/70)

Son olarak لِكَيْلَا şeklinde 4 yerde geçmektedir. Bu kısma da bir örnek vereceğiz:

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

“(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.” (Hadid, 57/23)

5.5. Harf-i Mevsûlünün Özellikleri:

Harf-i mevsûlü de diğerlerinde olduğu gibi başına geldiği fiil ile birlikte masdar anlamını ifade eder. Mâzî ve muzâri fiillerin önüne gelir. Emir fiille kullanılmaz. Mâzî ve muzâri fiillerinin de çekimi tam olması gerekir. (Abbâs Hasen, 1973: I, 413)

لُو ile müteradiftir. (el-Hâşimî, 1976: 100)

لُو sılası ile beraber cümlede fâil, mefûl ve haber olarak bulunabilir. Bunlara sırasıyla örnek verecek olursak:

مَا كَانَ ضُرُّكَ لُو مَمْنَتَ أَيِّ مَنَّكَ.

“ İyilik yapsaydın zararın olmazdı.”

يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لُو يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ.

“ Onlardan her biri kendisine bin yıl ömür verilmesini ister.”

كَانَ النَّجَاحُ لُو تَأْتِيَتْ.

“ Sakin olabilsen başarılı olursun.”

Eğer لُو gibi fiillerden sonra gelirse genellikle masdar manası ifade eder. (Abbâs Hasen, 1973: 413)

5.5.1. Harf-i Mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de Kullanımı:

لُو harf-i mevsûlü Kurân-ı Kerim’de yaklaşık 42 yerde kullanılmıştır. Bu mevsûl, kullanıldığı yerlerin hepsinde kendi yalın şekliyle geçmektedir. Bir örnek vermekle yetineceğiz:

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لُو يَرُدُّونَكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ
الْحَقُّ فَاغْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” (Bakara, 2/109)

6. İSM-İ MEVSÛLLERLE HARF-İ MEVSÛLLERİN ARASINDAKİ FARKLAR VE KARŞILAŞTIRILMALARI

İsm-i mevsûller ile harf-i mevsûller arasında bazı *farklılıklar* bulunmaktadır (Abbâs Hasan, 1973: I, 407):

a) ائى hariç bütün ism-i mevsûller mebnî olup cümledeki konumuna göre raf, nasb ve cer mahallinde olurlar. Harf-i mevsûller de mebnîdir, fakat irabta mahalleri yoktur.

İsm-i mevsûllerin cümle içerisinde öge olarak bulunmasına şu âyet-i kerime örnek olarak gösterilebilir:

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ

“ *Bilmeyenler dediler ki: “ Allah bizimle konuşmalı, ya da bize bir Ayet (mucize) gelmeli değil miydi?”* (Bakara, 2/118)

Bu âyet-i kerimede الَّذِينَ cemi müzekker ve hâss bir ism-i mevsûldür ve fâil konumundadır. Aynı zamanda mevsûlun kendisi öge olduğu için kendisinden sonraki cümle sıla cümlesi olur ve irabta mahalli bulunmaz.

Hâlbuki harf-i mevsûller cümle içerisinde öge olarak bulunamazlar. Yani irabta mahalleri yoktur.

يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ

“ *Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.*” (Maide, 5/37) Âyetteki أَنْ harf-i mevsûlü, cümlede bir öge olmayıp يُخْرِجُوا muzari fiilini nasbenden bir edat konumundadır.

b) İsm-i mevsûller âid zamiri almak zorundadır, harf-i mevsûllerde ise âid zamiri bulunmaz.

الَّذِينَ يَنْفَقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“ *O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.*” (Âl-i İmrân, 3/134) âyetteki يَنْفَقُونَ fiilinde bulunan و muttasıl zamiri الَّذِينَ ism-i mevsûlune dönen âid zamiridir. Harf-i mevsûllerde ise âid zamiri olmaz.

c) Harf-i mevsûllerde onları masdar yapan bir kelime bulunur. Bu yönüyle de ism-i mevsûllerden ayrılırlar.

Örneğin لَوْ harf-i mevsûlunde ; وَدَّ أَحَبَّ ; يَوَدُّ رَغِبَ , إِخْتَارَ , تَمَنَّى gibi kelimeler fiillerden sonra gelirse genellikle masdar manası ifade eder. (Abbâs Hasen, 1973: 413)

d) Bazı harf-i mevsûller bazı fiillere bitişemez.

Meselâ أَنْ masdar harfî, çekimli fiil ile gelebilir. (el-Hâşimî, 1976: 99)

e) İsm-i mevsûllerden ائى hariç diğerlerinin hazfî caizdir. Harf-i mevsûllerde ise ائى -i masdariyye hariç diğerlerinin hazfî caiz değildir.

f) Harf-i mevsûllerden أن -i masdariyye dışındaki hem ism-i mevsûl ve hem de harf-i mevsûllerden hiç biri istek-talep ifade etmezler. Çünkü أن 'in sılasının haberiyye olması gerekir.

g) Harf-i mevsûller *marife* olarak kabul edilmezken ism-i mevsûller *marife* kabul edilir.

1) İsm-i mevsûlden sonra gelen cümlenin irabta konumu bulunmazken, harf-i mevsûl ve sonrasının cümlede mahallen konumu vardır. أَحَبُّ مَا تَجْتَهُدُ “ *Çalışmanı severim*” cümlesinde, مَا تَجْتَهُدُ masdar cümlesi, mahallen mansup mefûlün bihtir.

7. MEVSÛLLERİN KULLANILIŞ AMAÇLARI VE KURÂN'A YANSIMASI

İsm-i mevsûller cümle içerisinde birçok öge konumunda bulunmaktadır. Bu durum onların cümleye gramer olarak etki ettiğini gösterdiği gibi, mevsûllerin cümleye anlam açısından da etkisinin olduğunu göstermektedir.

Hemen hemen bütün dillerde özne, cümle içerisinde en önemli öğelerden biridir. İsim, zamir olarak kullanılabilirdiği gibi gizli olarak da kullanılabilir. Ancak her hâl-u kârda özne kullanılmak zorundadır. İş yapan durumunda olduğu için cümleye kayda değer bir oranda katkısı bulunmaktadır. Bu açıdan Arapçada ism-i mevsûllerin cümlede özne (müsnedün ileyh) olarak kullanılmalrı önemlidir. Çünkü bu şekilde anlam güçlendirilmiş olmaktadır.

Biz çalışmamızda ism-i mevsûllerin, hem cümle içerisinde özne (müsnedün ileyh) olmalarını hem de Kurân-ı Kerim'e anlam açısından olan katkılarını birlikte inceleyeceğiz.

Bu durumu maddeler halinde görelim:

a) Muhatabın, sıla cümlesi olmadan, kendisine özgü durumu bilemediği zaman ism-i mevsûlun kullanılması gerekebilir (Hatîb el- Kazvîni,2000: 15; el-Âkûb, 1970: 113):

" الَّذِي كَانَ مَعَنَا أَمْسَ رَجُلًا عَالِمًا."

" Dün yanımızda bulunan kimse, âlim bir kişidir."

Kurân-ı Kerim'de bu durumla ilgili örnek kullanım bulunmamaktadır.

b) Mana veya lafız açısından ismin açıkça zikredilmesinin argo veya kabalık içermesi durumunda özne (müsnedün ileyh), ism-i mevsûlle ifade edilir (Hatîb el- Kazvîni, 2000: 15; el-Âkûb, 1970: 114; ez-Zevbâ'î, 1980: 202):

Bu durumun da örneği Kurân-ı Kerim'de bulunmadığı için örnek olarak normal cümle vermekle yetineceğiz:

1. İsm-in zikredilmesi halinde mana açısından argo veya kabalık içermesine şu cümle örnek gösterilebilir:

" الَّذِي يَخْرُجُ مِنْ أَحَدِ السَّبِيلَيْنِ نَاقِضٌ لِلْوُضُوءِ."

" İki yolun herhangi birinden çıkan şey abdesti bozar." Burada abdesti bozan durumların zikredilmesi uygun olmadığı için yerlerine الَّذِي ism-i mevsûlü getirilmiştir.

2. İsm-in zikredilmesi halinde lafız açısından argo veya kabalık içermesine ise örnek olarak şu cümle gösterilebilir:

" الَّذِي رَبَّانِي أَبِي."

" Beni babam eğitti." Babanın "Eşek", " Köpek" gibi kötü bir lakabı olduğu durumlarda bunu ifade etmek uygun olmayacağı için yerine ism-i mevsûl kullanılır. Burada da baba yerine الَّذِي ism-i mevsûlü kullanılmıştır.

c) Kastedilen anlam zihne daha iyi yerleştirilmek istendiğinde özne (müsnedün ileyh), ism-i mevsûl olarak kullanılır (Hatîb el- Kazvînî, 2000: 15; el- Âkûb, 1970: 114.):

وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ

“Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi.” (Yusuf, 12/23)

Âyet-i kerimede kullanılan الَّتِي ism-i mevsûlü, aslında Hz. Yusuf (a.s)’ın nezahetini ifade etmek için kullanılmıştır. Zira burada ism-i mevsûl yerine doğrudan Züleyha’nın adı kullanılsaydı zihinlerde farklı etki bırakırdı. Olay insanların zihninde bu kadar da tesir icra etmezdi. “ O kadın ki” demekle etki artırılmıştır. Ayrıca “ Evinde bulunduğu kadın” demekle sorumluluğun tamamen Züleyha’ya ait olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla isim yerine ism-i mevsûlun kullanılması, analmin zihne iyice yerleşmesini sağlamıştır.

d) Anlatılmak istenen şey, büyütülmek (tazîm), veya küçültülmek (tahkîr) istendiğinde özne (müsnedün ileyh), ism-i mevsûl olarak kullanılır (Hatîb el- Kazvînî, 2000: 15; el- Âkûb, 1970: 114; ez- Zevba’î, 1980: 197).

Her iki duruma da Kurân-ı Kerim’den çok miktarda örnek bulmak mümkündür. Biz birkaç örnek vererek açıklamakla yetineceğiz. Tazîme şu âyet-i kerimeler örnek olarak gösterilebilir:

فَعَشِيَهُمْ مِنَ الَّيْمِ مَا عَشِيَهُمْ

“...Denizden kendilerini sarıveren sarıverdi...” (Taha, 20/78)

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ

“Kuluna vahyettiğini vahyetti.” (Necm, 53/10)

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ

“Sidre’yi kaplayan kaplamıştı.” (Necm, 53/16)

وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ . فَعَشَاهَا مَا عَشَىٰ

“Altüst olan şehirleri de o böyle yaptı. Onların başına getireceğini getirdi!” (Necm, 53/53, 54)

Zikretmiş olduğumuz bu âyet-i kerimelerin hepsinde bulunan ortak nokta şudur: Allah (c.c.) her seferinde yaptığı icraattan bahsederken yapılan işi zikretmek yerine مَا ism-i mevsûlünü kullanmıştır. Böylece işi müphem (kapalı) bırakmakla işin büyüklüğünü anlatmıştır.

Birinci âyette “kendilerini sarıveren sarıverdi” ifadesi, birçok bela, musîbet ve sıkıntıları anlatmaktadır. İkinci âyette ise Allah (c.c.)’ın Peygamber (s.a.v.)’e birçok şey vahyettiğini ism-i mevsûl kullanarak ifade etmiştir. Diğer iki âyette de durum aynı şekildedir.

Tazîm aynı zamanda teşrif şeklinde de yapılabilir. Bu duruma şu âyet-i kerimeleri örnek göstermek mümkündür:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

“Ey ehl-i kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut onları, cumartesi adamları gibi lânetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitab'a) iman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.” (Nisa, 4/47) Ayet-i kerimedeki الَّذِينَ ism-i mevsûlü, Ehl-i Kitab'a, Allah (c.c.)'tan indirilen Kurân'a inanmaları şartıyla kendilerine değer verileceğini ifade etmektedir.

وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ

“ Bunlar sana Rabbi'nden indirilen Kitab'ın âyetleridir.” (Rad, 13/1) Bu âyette ise Peygamberimizin değeri, Allah (c.c.)'ın kendisine indirdiği âyetlerle ism-i mevsûl aracılığıyla irtibatlandırılmasıdır.

İkinci duruma yani tahkîre Kurân-ı Kerim'de örnek bulunmamaktadır. Bu duruma da şu cümle örnek gösterilebilir:

“ مَنْ لَمْ يَدْرِ حَقِيقَةَ الْحَالِ قَالَ مَا قَالَ.”

“ Gerçeği bilmeyen kişi, dilediğini söyler.” Cümlede kullanılan ism-i mevsûle, bir konuda cahil olan kişinin ilgisiz şeyler söyleyebileceği ifade edilerek o kişi yerilmiştir.

e) Muhatap bir yanlışa karşı uyarılmak istendiğinde özne (müsnedün ileyh), ism-i mevsûl olarak kullanılır (Hatîb el- Kazvînî, 2000: 15; el-Âkûb, 1970: 115.): Bu duruma örnek olarak içerisinde الَّذِينَ ism-i mevsûlünün bulunduğu şu âyet-i kerimeyi gösterebiliriz:

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا أُمْتًا لَكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“(Ey kâfirler!) Allah'ı bırakıp da taptıklarınız sizler gibi kullardır. (Onların tanrılığı hakkında iddianızda) doğru iseniz, onları çağırın da size cevap versinler!” (Araf, 7/194) Muhatap, Allah'tan başka bir varlığa tapma yanlışına karşı uyarılmaktadır. Bu durum da ism-i mevsûl aracılığıyla sağlanmaktadır.

f) Haberin farklı bir şekilde yapılmış olduğunun muhatap tarafından fark edilmesi istendiği zaman özne (müsnedün ileyh), ism-i mevsûl olarak kullanılır (Hatîb el- Kazvînî, 2000: 15; el- Âkûb, 1970: 116):

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

“Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.” (Mü'min, 40/60)

g) Sözün gelişinden önemli şeylerin anlatıldığı ve bu durumun sıla cümlesini gerekli kıldığı zaman özne (müsnedün ileyh), ism-i mevsûl olarak kullanılır (Hatîb el- Kazvînî, 2000: 16; el- Âkûb, 1970: 117): Bu duruma da Yâsin Sûresindeki şu âyet-i kerimeyi örnek göstermek mümkündür:

أُولَئِكَ الَّذِينَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ

“Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.” (Yâsin, 36/81) Sıla cümlesinde önemli bir olaydan, yerlerin ve göklerin yaratılmasından bahsedildiği için özne ism-i mevsûl olarak tercih edilmiştir. Zira Allah (c.c.), gökleri ve yeri yaratmasını örnek göstererek, insanı daha kolay bir şekilde yaratabileceğini ifade etmektedir.

Mevsûllerin anlatıldığı yerlerde de kısmen üzerinde durulduğu üzere, ism-i mevsûllerin Kurân-ı Kerim’e hem gramer ve hem de belağât açısından oldukça fazla katkısı olmuştur. Bir kısmının üzerinde, mevsûlleri incelerken durduğumuz için burada tekrar etmek istemedik.

8. MEVSÛLLERLE İLGİLİ İRAB ÖRNEKLERİ

Her mevsûlle ilgili irab çalışmasını, mevsûlün anlatıldığı yerde vermememizin nedeni, irapların derli toplu bir şekilde bir arada daha rahat görülebilmesidir.

Mevsûllerin irablarını sırasıyla göstereceğiz:

1. **الَّذِي** ism-i mevsûlü, asıl şekline göre sükûn üzere mebnî kabul edilir. Cümledeki konumuna göre diğer mebnîlerde olduğu gibi mahallen merfû, mahallen mansûb ve mahallen mecrûr olur:

رَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ
 أ : أداة إسْتِفْهَامٍ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
 رَأَى : فِعْلٌ مَاضٍ ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
 النَّاءُ : فَاعِلٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ.
 الَّذِي : إِسْمٌ مَوْصُولٌ ، مَفْعُولٌ بِهِ ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ.
 (يُكَذِّبُ بِالذِّينِ) : جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ ، صِلَةٌ ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

2. Konunun anlatıldığı yerde de ifade ettiğimiz gibi bu ism-i mevsûller murabtır ve tesniye gibi irab yapırlar:

أَرْنَا الذِّينَ أَضْلَانَا ...
 أَر : فِعْلٌ أَمْرٌ ، مَبْنِيٌّ عَلَى حَذْفِ الْيَاءِ، فَاعِلُهُ ضَمِيرٌ مُسْتَتِرٌ تَقْدِيرُهُ " أَنْتَ".
 نَا : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ ، لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ.
 الذِّينِ : مَفْعُولٌ بِهِ ثَانٍ ، مَنْصُوبٌ بِلِيَاءِ لِأَنَّهُ مُنْتَى.
 أَضْلَانَا : صِلَةٌ ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

3. Bu mevsûl cümle içerisinde her konumda bulunmaktadır:

وَبَشَّرَ الذِّينَ أَمْنًا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 وَ : حَرْفٌ عَطْفٍ ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
 بشر : فعل أمر ، مبني على السكون ، فاعله ضمير مستتر تقديره " أنت"
 الذِّينِ : إِسْمٌ مَوْصُولٌ ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ ، لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ.
 (أَمْنًا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) : جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ ، صِلَةٌ ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

4. Bu ism-i mevsûl sükûn üzere mbnîdir:

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ.
 وَ : حَرْفٌ عَطْفٍ ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ. اتَّقُوا : فِعْلٌ أَمْرٌ ، مَبْنِيٌّ عَلَى حَذْفِ النُّونِ.
 وَ : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ . لِأَنَّهُ فَاعِلٌ.
 النَّارِ : مَفْعُولٌ بِهِ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحِ.
 الَّتِي : إِسْمٌ مَوْصُولٌ ، صِفَةٌ ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ.
 (أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ) : جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ ، صِلَةٌ ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

5. Bu ism-i mevsûller murabtır ve tesniyenin irabı gibi irab yapırlar. Raf halleri ١, nasb ve cer halleri ise ٢ iledir. Bu mevsûllerle ilgili Kurân-ı Kerim'de örnek bulunmamaktadır:

شكرت الفتا تين اللتين سا عدتا المريض.
شَكَرْتُ: فَعْلٌ مَاضٍ , مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
تُ: ضَمِيرٌ مَرْفُوعٌ مُتَّصِلٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى الضَّمِّ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ فَاعِلٌ.
الْفَتَاتَيْنِ: مَفْعُولٌ بِهِ مَنْصُوبٌ بِأَلْيَاءِ لِأَنَّهُ مُتَّيٌّ.
الَّتَيْنِ: صِفَةٌ، مَنْصُوبٌ بِأَلْيَاءِ لِأَنَّهُ مُتَّيٌّ.
(سَاعَدَتَا الْمَرِيضَ): جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ ، صِلَةٌ، لَامَحَلٌّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

6. Bu mevsûl de sükûn üzere mebnîdir:

اج نَّتْ التَّلْمِيذَاتُ الْإِلَى ذُهَبِينَ.
جَاءَتْ: فَعْلٌ مَاضٍ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
النَّاءُ: تَاءٌ التَّاءُ نَيْثٌ.
التَّلْمِيذَاتُ: فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.
الْإِلَى: صِفَةٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ.
ذُهَبِينَ: جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ ، صِلَةٌ ، لَامَحَلٌّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

7. Bu mevsûllerden اللاء ve اللات , kesre üzere mebnî, diğerkleri ise sükûn üzere mebnîdir. Cümledeki konumlarına göre irab edilirler:

وَاللَّائِي يَسْنَنَ مِنَ الْمَحِيضِ
و: حَرْفٌ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
وَاللَّائِي: إِسْمٌ مَوْصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ مَعْطُوفٌ عَلَى الْمَوْصُولِ الْأَوَّلِ.
مِنَ الْمَحِيضِ: جَارٌ مَجْرُورٌ ، صِلَةٌ ، لَامَحَلٌّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

8. مَنْ ism-i mevsûlü daima sükûn üzere mebnî olup cümledeki yerine göre mahalli irab alır:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ
يُؤْتِي: فَعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ الْمُقَدَّرَةِ عَلَى الْيَاءِ. فَاعِلُهُ ضَمِيرٌ مُسْتَتِرٌ تَفْذِيرُهُ "هُوَ"
الْحِكْمَةَ: مَفْعُولٌ بِهِ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
مَنْ: إِسْمٌ مَوْصُولٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ ثَانٍ.
يَشَاءُ: جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ، صِلَةٌ، لَامَحَلٌّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

9. Bu mevsûl de sükûn üzere mebnî olup, cümledeki yerine göre mahallen irab alır:

وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ.
و: حَرْفٌ عَطْفٍ ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
يَعْلَمُ: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِأَلِفٍ لُزْمَةٍ. فَاعِلُهُ: "هُوَ."
مَا: إِسْمٌ مَوْصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ تَصْبِيحٍ. لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ.
فِي الْأَرْحَامِ: جَارٌ مَجْرُورٌ، صِلَةٌ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْبِأَعْرَابِ.

10. اَلْ müstakil bir kelime olup, irabı kendi üzerinde görünmez. Kendisine bitişen ve sıfat olan kelimedede görünür.

Bu noktada Abbâs Hasan en-Nahvu'l-Vâfi isimli eserinde, nahivcilerin konuyu uzun uzun tartıştığını, اَلْ 'in mebnî mi yoksa murab mı kabul edilceğini, bu durumda irabının nasıl olacağını kararlaştıramadıklarını anlatır ve kendisi şu sonuca varır: İbn Mâlik'in dediği gibi اَلْ bitiştiği kelimenin sıfatı durumundadır ve irabı bitiştiği kelimedede görünür (Abbâs Hasan, 1973: I, 357).

Bu durumda irab اَلْ 'de ortaya çıkmaz. İsm-i fâil ve ism-i mefûle intikal eder. اَلْ harf suretinde bir isim olup, irabı bitiştiği kelime ile birlikte yapılır.

11. اَلْ sükûn üzere mebnî olup cümledeki durumuna göre mahalli irab alır:

مَنْ ذَا عِنْدَكُمْ؟
مَنْ: إِسْمٌ إِسْنِقْهَامٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ مُبْتَدَأٌ.
ذَا: إِسْمٌ مَوْصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ خَبَرٌ.
عِنْدَكُمْ: شِبْهُ جُمْلَةٍ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْبِأَعْرَابِ.

12. اَلْ İsm-i mevsûlü sükûn üzere mebnîdir. Ancak murab olarak geldiği zamanlar da olmuştur. (İbn Hişâm, 1979: I, 153)

اَلْ ve اَلْ ism-i mevsûlleri de damme üzere mebnîdir (el-Fevzân, 1999: I, 71).

Murab olduğunda اَلْ 'yu و ile raf', ا ile nasb ve ي ile de cer yapanlar olmuştur. (İbn Akîl, 1980: I, 150)

Sonuç olarak اَلْ sükûn üzere اَلْ ve اَلْ damme üzere mebnî olup cümledeki durumlarına göre mahalli irab alırlar (İbn Akîl, 1980: I, 151).

وَيَبْرِي ذُو حَفْرَتٍ.
و: حَرْفٌ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
يَبْرِي: مُبْتَدَأٌ مَرْفُوعٌ بِأَلِفٍ لُزْمَةٍ وَهُوَ مُضَافٌ.
ي: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرِّ لِأَنَّهُ مُضَافٌ إِلَيْهِ.

ذُو: إِسْمٌ مَوْصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ خَبْرٌ.
حَقَرْتُ: جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ، صِلَةٌ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ

*İrabını yaptığımız şiir, İbn Hişâm'ın Evdahu'l-Mesâlik isimli eseri, I/54'ten alınmıştır.

13. Konunun anlatıldığı yerde de ifade edildiği gibi أيُ ism-i mevsûlü bir durumda mebnî, üç durumda ise murabtır. Biz irabı mebnî olduğu duruma göre yapacağız:

يُعْجِبُنِي أَيُّهُمْ مُجْتَهِدٌ.
يُعْجِبُ: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِا لَضَمَّةِ.
ن: نُونٌ الْوَقَايَةِ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
ي: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ.
أَيُّ: إِسْمٌ مَوْصُولٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى الضَّمِّ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ فَاعِلٌ.
مُجْتَهِدٌ: صِلَةٌ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

14. Bu mevsûl sükûn üzere mebnî olup irabta mahalli yoktur:

أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُثْرِكَ سُدَى.
أ: حَرْفٌ إِسْتِفْهَامٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
يَحْسِبُ: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِا لَضَمَّةِ.
الْإِنْسَانُ: فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ بِا لَضَمَّةِ.
أَنْ: حَرْفٌ نَصْبٌ وَ مَصْدَرِيٌّ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.
يُثْرِكُ: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَنصُوبٌ بِ (أَنْ)، فَاعِلُهُ " هُوَ "
سُدَى: حَالٌ مَنصُوبٌ بِا لْفَتْحَةِ.
وَجُمْلَةٌ " يُثْرِكُ " صِلَةٌ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.

15. Bu mevsûl, fiile benzeyen harfler gibi irab edilirler:

أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ
أ: أَدَاةٌ لِلْإِسْتِفْهَامِ التَّوْبِيخِيَّ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
وَ: حَرْفٌ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
لَمْ: أَدَاةٌ جَزْمٍ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
يَكْفِي: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَجْزُومٌ بِحَدْفِ الْيَاءِ، فَاعِلُهُ " هُوَ "
هَمْ: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ.
أَنَا: حَرْفٌ مُشَبَّهٌ بِا لْفِعْلِ.
أَنْزَلْنَا: فِعْلٌ مَاضٍ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
نَا: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ فَاعِلٌ.

عَلَيْكَ: جَارٌ مَجْرُورٌ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ لِأَنَّهُ إِسْمٌ "أَنَا".
 الْكِتَابَ: مَفْعُولٌ بِهِ ثَانٍ مَنصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
 وَجُمْلَةٌ "أَنَا أَنْزَلْنَا..." : فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ خَبَرٌ "أَنَا".

16. Bu masdar harfi sükûn üzere mebnî olup irabta mahalli yoktur:

مَا دُمْتُ حَيًّا.
 مَا: حَرْفٌ مَصْدَرِيٌّ ظَرْفِيٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
 دُمْتُ: فِعْلٌ مَاضٍ نَاقِصٌ.
 النَّأَى: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الضَّمِّ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ لِأَنَّهُ إِسْمٌ "دُمْتُ".
 حَيًّا: خَبَرٌ "مَا دُمْتُ" مَنصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.

17. Bu masdar harfi sükûn üzere mebnî olup irabta mahalli yoktur:

كِي نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا
 كِي: حَرْفٌ مَصْدَرِيٌّ وَنَصْبٌ، مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
 نُسَبِّحُ: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَنصُوبٌ بِ"كِي". فَاعِلُهُ: ضَمِيرٌ مُسْتَتِرٌ تَقْدِيرُهُ "نَحْنُ".
 ك: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ.
 كَثِيرًا: مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ مَنصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
 وَجُمْلَةٌ "نُسَبِّحَكَ": صِلَةٌ، لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْبِأَعْرَابِ.

18. Sükûn üzere mebnî olup, fiiliyle birlikte masdar ifade eder ve birlikte irab edilir:

يَوْذُ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ.
 يَوْذُ: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.
 أَحَدُ: فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ وَهُوَ مُضَافٌ.
 هُمْ: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ لِأَنَّهُ مُضَافٌ إِلَيْهِ.
 لَوْ: حَرْفٌ مَصْدَرِيٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
 يُعَمَّرُ: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَجْهُولٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ. وَتَائِبٌ فَاعِلُهُ "هُوَ".
 أَلْفَ: ظَرْفٌ زَمَانٌ مَنصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ وَهُوَ مُضَافٌ.
 سَنَةٍ: مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ.
 وَجُمْلَةٌ "لَوْ يُعَمَّرُ...": مَفْعُولٌ بِهِ مَنصُوبٌ بِالْمَحَلِّ.

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Lügat olarak mevsûl; iki şeyi birbirine bağlamak, bir araya getirmek, birleştirmek gibi anlamlara gelmektedir. İstılâhî anlamı ise tek başına anlamı olmayan, anlamı kendinden sonraki kelime veya cümleyle anlaşılan kelimedir. Çalışmanın içerisinde de bahsedildiği gibi mevsûller; cümlede fâil, mübteda, nâib-i fâil, mefûl, haber, müstesnâ, sıfat, münâda ve muzafun ileyih olarak bulunurlar.

Mevsûller ism-i mevsûl ve harf-i mevsûl olmak üzere iki kısma ayrılır. İsm-i mevsûller de hâss ve müşterek olmak üzere iki kısımdır.

Her iki mevsûl de sıla cümlesi alır. Sıla cümlesi, mevsûlden sonra gelen, manayı tamamlayan cümledir. Sıla cümlesi; isim, fiil ve şibh-i cümle olarak gelebilir. Gerekli şartlar oluştuğu takdirde sıla cümlesi hazfolabilir.

İsm-i mevsûllerden *التي*, *الذي* ve *أي* nin tesniyeleri hariç bütün mevsûller mebnîdir.

Harf-i mevsûllerde onları masdar yapan bir kelime bulunur. Bu yönüyle de ism-i mevsûllerden ayrılırlar.

İsm-i mevsûllerden *أل* hariç diğerlerinin hazfi caizdir. Harf-i mevsûllerde ise *أن* -i masdariyye hariç diğerlerinin hazfi caiz değildir.

İsm-i mevsûller âid zamiri alır, harf-i mevsûller ise âid zamiri alamazlar. Bu zamir merfû, mansûp ve mecrûr olabilir. Âid zamirine, sıla cümlesiyle mevsûlü birbirine bağladığı için *râbit* adı da verilir.

Mevsûller Kurân-ı Kerim’de çok kullanılan edatlardır. Bu edatlar Kurân’da her konumda kullanılmıştır. Tek başlarına yalın olarak kullanıldıkları gibi başka bir harf ve edatla birlikte kullanıldıkları yerler de olmuştur.

Başka bir harf veya edatla birlikte genellikle harf-i mevsûller kullanılabilir. *وَمَا*, *كَمَا*, *بِكَيْ* gibi. İsm-i mevsûller ise genellikle tek başlarına kullanılırlar.

لَوْ ve *أَنْ* harf-i mevsûlleri genellikle muzâri fiilin önüne gelmelerine rağmen az da olsa mâzî fiilin önüne geldikleri görülmektedir.

أَوْعَيْبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“(Allah’ın azabından) sakınıp da rahmete nâil olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı?” (Araf, 7/63)

دُو ism-i mevsûlü Arapçada az kullanılan, Kurân-ı Kerim’de ise kullanılmayan bir mevsûldür.

Mevsûllerle ilgili dikkat çekici hususlardan biri de, *الذي* ism-i mevsûlünün, bazı âlimlerce hem isim ve hem de harf olan mesûllerin içinde gösterilmesidir.

İlgi çekici sonuçlardan bir tanesi de, اِيْ mevsûlünün Kurân-ı Kerim’de çok az kullanılmış olmasıdır. Mevsûlün anlatıldığı yerde de ifade ettiğimiz gibi yaklaşık 4 yerde kullanılmıştır.

مَنْ ve مَا mevsûllerinin âkıl için kullanılabilmesi için bir takım şartlar gerekmektedir.

Mevsûller cümle içerisinde birçok öge olarak kullanılmakla beraber, çalışmamız sonucu, daha çok mübteda, haber, fâil ve mefûl olarak kullanıldıklarını tespit ettik.

Çalışmanın “Mevsûllerin Kullanılış Amaçları ve Kurân’a Yansıması” bölümünün c maddesinde yapılan tespitin, mevsûllerin, Kurân-ı Kerim’e anlam açısından çok büyük katkıda bulduklarını gösteren bir örnek olduğunu ifade etmek istiyoruz.

Mevsûller, Kurân’a hem gramer hem de mana açısından katkıda bulunmaktadır. Bu durumu da konunun anlatıldığı yerde örneklerle anlatmaya çalıştık.

KAYNAKLAR

- ABBÂS, HASAN., 1973. en-Nahvu'l-Vâfi, Dâru'l-Meârif, Kahire, 4c.
- EL-ÂKÛB, Îsâ Ali, 1970. el-Mufasssal fî Ulûmi'l-Belâgati'l- Arabiyye, www. al- İslâm. Com. 3c.
- EL-FEVZÂN, Abdullâh b. Salih, 1999. Delîlu's-Sâlik ilâ Elfiyet-i İbn Mâlik, Dâru'l Fikr, Beyrut, 3c.
- EL-GALÂÛÎNÎ, M., 2003. Câmîu'd-Durûsi'l-Arabiyye, Dâru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 3c.
- ALHAMSS, A., 2006. "Arap Dili ve Edebiyatında Mevsuller", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- EI-MURÂDÎ, Ebû Muhammed Bedruddin Hasan b. Kâsım b. Abdullâh Ali, 2008. Tevdîhu'l- Makâsid ve'l-Mesâlik bi Şerh-i Elfiyet-i İbn Mâlik, Dâru'l fikri'l Arabî, Beyrut, 3c.
- ÂLÛSÎ, Ebu's-Sena Şehâbuddin Mahmûd b. 'Abdullâh, 1997. Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l- Kurâni'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 30c.
- ATEŞ, S., 1980. Kurân-ı Kerim ve Yüce Meâli, Doğu Matbaacılık, Ankara, 604s.
- BEĞAVÎ, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, 1997. Meâlimu't-Tenzîl, www. al-İslâm. Com., 8c.
- ÇETİN, Nihad M., 1991. DİA, "Arap Maddesi", İstanbul, s. 272-309.
- EI-HÂŞİMÎ, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, 1976. Kavâi'du'l –Esâsiye, Dâru'l Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 368s.
- İBN AKÎL, Ebû Muhammed Bahâuddin Abdullâh b. 'Abdurrahmân, 1980. Şerh-u İbn Akîl alâ Elfiyeti İbn Mâlik, Dâru't-Türâs, Kahire, 4c.
- İBN HİŞÂM, Ebu Muhammed Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî, 1979. Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik, Dâru'l Cîl, Beyrut, 4c.
- İBN HİŞÂM, 1963. Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ, Mektebetü'l Asriyye, Beyrut, 454s.
- İBN MANZÛR, Ebu'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el- Ensârî, 1987. Lisânü'l-'Arab, Dâru Sadr, Beyrut, 8c.
- İŞLER, E., 2002. "Arapça ve Türkçede Ortaçlar -Karşıtsal Çözümleme -", Nüsha Dergisi, (7), s. 99-109.
- EL- KAZVÎNÎ, Hatîb., 2000. Telhîsu'l-Miftâh, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul, 2c.
- KOÇ, A., 2006. "Arapça ve Türkçede Zamirler –Karşıtsal Çözümleme-", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- MUHTÂR, A.; Zuhrân, HÂS, M.; LATİF, M., 1994. en-Nahvu'l-Esâsi, Dâru's-Selâsil, Kuveyt, 278s.

- MUBERRED, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezid b. Abdulkber el-Ezdî, 1998. el-Muktedab, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Kahire, 4c.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, 1988. Sahîh-i Müslim, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 8c.
- NEVEVÎ, Muhyiddin Ebu Zekeriya Yahya b. Şerif, 1990. Riyâzu's- Sâlihîn, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1136s.
- ÖZDOĞAN, M. Akif., 2007. "Arapçada İsm-i fâil ve İşlevleri", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (10), s. 55-90.
- SAFÎ, R., 1998. el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kurân, Dâru'r-Reşid, Dimaşk, 31c.
- SANAA, 'Abdulkerim Muhammed Esad., 1995. el-Hâşiyetu'l-'Asriyye alâ Şerh-i Şuzûri'z Zeheb, Dâru's-şevvaf, Riyad, 2c.
- YILDIRIM, S., 2005. Kurân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, Işık Yayınları, İstanbul, 604s.
- EZ- ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed, 1993. el-Mufassal fi San'ati'l-İrâb, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 556s.
- EZ- ZEVBA'Î, Talib Muhammed İsmail, 1980. İlmü'l-Me 'ânî, Câmiatu Cîl, Bingazi, 2c.
- ZİHNÎ, M., 1981. el- Muktedab fi Kava'idi'n-Nahv, Marifet yayınları, İstanbul, 2c.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Mehmet BALCIOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi : Hatay, 04.05.1966

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyât Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam ABD
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller : Arapça
Bilimsel Faaliyetleri : Mahmud Hamdi b. Davud el-Mer'âşî ed-Dimeşkî'nin “ Neylü'l -Ereb fi Ma'rifeti'l-Edeb” isimli eserinin, Doç. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN'la birlikte Türkçeye tercümesi.

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : MEB

İletişim

E-Posta Adresi : mbalci1@mynet.com
Tel. : 0 531 741 06 18
Tarih : 28/06/2012